

סוגיה ה הזרעה מלאכותית

הצגת הנושא

המצב של זוגות נשואים הנתקלים בבעיות פוריות ידוע מאז ומעולם כמצב אנושי קשה ומעיק, שהרפואה מחפשת לו פתרונות. במקביל נזקקת ההלכה לשאלות הכרוכות בפתרונות המוצעים. הטכניקה של הזרקה זרע לתוך רחמה של האשה (הזרעה מלאכותית, IUI),¹ שהיא טכניקה פשוטה יחסית, ידועה כבר מזה דורות אחדים, והפוסקים עסקו בה הלכה למעשה. בדורנו התחדשו טכניקות חדשות ומשוכללות הרבה יותר בתחום הפוריות, שבהן נדון אי"ה בסוגיות הבאות.

שאלת ההזרעה המלאכותית עולה בשני מצבים בעייתיים עיקריים: א. יש לבעל תאי זרע תקינים, אך אין הם מצליחים להגיע אל הביצית ולהפרות אותה,² משום שהוא אינו "יורה כחץ", כלומר: ישנה בעיה בכמות תאי הזרע או בתנועתיות שלהם.³ במקרה זה מדובר על נטילת זרע מהבעל והזרקתו ישירות אל רחם אשתו, והשאלה היא האם פעולה זו מותרת, והאם מקיימים כך מצות פריה ורבייה. ב. במקרה שאין לבעל תאי זרע פוריים, והאשה לא תוכל להרות מבעלה, הפריית האשה אפשרית רק על ידי זרע שנלקח מאיש אחר, והשאלה נעשית

1. Intrauterine Insemination

2. תאי הרבייה של הנקבה, הנקראים 'ביציות', מקורם בשחלות, הנמצאות מעל הרחם. פעם במחזור החודשי נודדת ביצית בשלה מן השחלות אל אחת משתי ה'חצוצרות', שהן כעין תעלות מעבר בין השחלות לרחם (נדידה זו נקראת 'ביוץ'). הביצית אמורה לפגוש בחצוצרה תא זרע זכרי, החודר אל הביצית והופך אותה לביצית מופרית. משם נעה הביצית המופרית אל דופן הרחם, משתרשת בו, ומתפתחת לעובר, ההולך וגדל עד ללידה. ביצית שאינה מופרית מופרשת מהגוף עם דם המחזור.

3. לעיתים רחוקות בעיית אי הגעת הזרע למקומו מקורה בכך שהזרע נתקל בדרכו אל החצוצרות בחומר "עוין" המופרש מצואר הרחם, ואינו מאפשר לו להגיע אל החצוצרות. ההזרעה המלאכותית עוקפת את המכשול הזה.

כמובן הרבה יותר חמורה: האם מותר להזריק זרע של איש זר למעיה של אשה נשואה.

שאלה כבודת משקל אחרת היא, מה דין פנויה מבוגרת אשר לא עלה בידה להינשא לאיש, והיא מבקשת להזריק לה זרע כדי שתוכל ללדת בן ללא בעל. השאלה היא, קודם כל, מהי הלגיטימיות ההלכתית של יצירת משפחה חד-הורית לכתחילה. בנוסף לכך קיימות בעיות הקשורות לזהות בעל הזרע.

בכל השאלות הללו יש לדון בכובד ראש, מתוך מודעות לשתי חובות הלכתיות עליונות: החובה להשתדל לעזור לבני אדם במצוקתם, "ואהבת לרעך כמוך" – זה כלל גדול בתורה", והחובה לשמור על טהרת חיי המשפחה והאישות בישראל, שהיא מהמאפיינים העיקריים של קדושת ישראל⁴.

הדיון ההלכתי

פרק ראשון: פריה ורביה בהזרעה מלאכותית

א. הזרעה מלאכותית מבעל לאשתו

השאלה הראשונה העולה בענין הזרעה מלאכותית מבעל לאשתו היא, האם אין בלקיחת הזרע מהבעל משום איסור הוצאת זרע לבטלה, והאם הבעל מקיים באופן כזה מצות פריה ורביה. וכבר כתבו כמה מגדולי הפוסקים (דבריהם יובאו להלן) שתשובה חיובית על השאלה השניה פותרת את השאלה הראשונה, שכן אם מקיימים כך מצות פו"ר, אין זה לבטלה, אלא לקיום המצוה. נפתח אפוא בשאלת קיום פו"ר ללא מעשה ביאה.

כתב ה'חלקת מחוקק' (אה"ע סי' א' ס"ק ח'): "יש להסתפק אשה שנתעברה באמבטי, אם קיים האב פו"ר ואם מיקרי בנו לכל דבר, ובליקוטי מהרי"ל נמצא שבן סירא היה בנו של ירמיה שרחץ באמבטי, כי סירא בגימטריא ירמיהו". וב'בית שמואל' שם (ס"ק י'): "כתב בח"מ יש להסתפק אשה שנתעברה באמבטי אם האב קיים פו"ר ואם נקרא בנו לכל דבר. ויש להביא ראיה ממה שכתב בהגהת סמ"ק, והב"ח הביא ביו"ד סי' קצ"ה, אשה תיזהר שאל תשכב על סדינין

4. ע' בהקדמת 'משנה תורה' לרמב"ם, בחלוקת החיבור ליי"ד ספרים, הספר החמישי, ספר קרושה.

ששכב עליהן איש אחר פן תתעבר משכבת זרע של אחר, גזירה שמא ישא אחותו מאביו. נשמע דהוי בנו לכל דבר".

מקור דברי הב"ש הוא כאמור בב"ח, שכתב: "מצאתי בהגהות סמ"ק ישן מה"ר פרץ" וכו'. והעתיקו הט"ז שם ס"ק ז'. לאחרונה נתברר (על ידי ר' שמחה עמנואל הי"ו ב'המעין', נ"א, תמוז תשע"א) שאין כוונת הב"ח שהדברים הם חלק מהגהות רבנו פרץ לסמ"ק, אשר כבר ציינו רבים שאינם נמצאים לפנינו שם, אלא שהב"ח מצא בגליון כתב-יד של הגהות רבנו פרץ לסמ"ק הערה שבה מובאת תשובה של רבנו פרץ בענין זה, ואכן כך הוא בכתב-יד אחדים המצויים לפנינו⁵. וזהו נוסח ההערה כפי שהיא מופיעה בכתב-היד העתיק ביותר המכיל אותה:

"שאלו את מו' הרב ר' פרץ מפני מה כשמפרש (=כשפורש) איש מאשתו יכולה האשה לשכב בסדינין ששכבו בה שניהם, דמאי שנא מהא שנהגו שלא לשכב בסדין איש אחר פן תתעבר מטיפת שכבת זרע של איש אחר, כמו כן היה לנו לחוש פן תתעבר כשהיא נידה מטיפת שכבת זרע של בעלה ויהיה הולד בן הנידה. והשיב מורי דוודאי אין לחוש להריון בשביל כך, כיון דליכא איסור ועבירה כשר, דאם לא כן לא מצינו ידינו ורגלינו בבית המדרש, כי ודאי בן סירא לא היה ממזר. ומה שנהגו שלא לשכב בסדינים ששכב איש אחר אין זה אלא להבחין של מי יהיה הולד ראשון⁶, ואהבחנה קפדינן כדאמרין ביבמות גזירה שמא ישא את אחותו מאביו. כך השיב מורי הרב ר' פרץ".

מה שכתב "כי ודאי בן סירא לא היה ממזר" מבוסס על ההנחה שזו שהתעברה באמבטי היתה בתו של ירמיהו, כמובא בכמה מקורות, ע' למשל 'פחד יצחק' למפרונטי ערך בן בתו (מה שכתוב שם שכך מפורש 'בכתובות' הוא ככל הנראה ט"ס, וצ"ל 'בכתובות' [=בכתבי יד] או כיו"ב, כי אין מקור לסיפור זה על בן סירא בש"ס ומדרשים, ר' להלן).

שיטת רבנו פרץ היא אפוא שבן הנולד משכבת זרע של אדם שלא על ידי ביאה נחשב בנו, אבל שם ממזר ובן הנידה תלוי בביאת איסור. ומדברי הב"ש משמע שאם בנו הוא, דהיינו שהוא מתייחס אחריו, הרי שהאב קיים פו"ר. והסכימו עמו

5. על כתב-היד השונים ר' במאמרו הנ"ל של ר' שמחה עמנואל. ב'שלטי הגיבורים' לשבועות (ב. ברי"ף) הובאה תשובה זו בשם הר"ם, ונראה שצ"ל הר"פ, וע' להלן הערה 12.

6. מלה זו אינה מופיעה בשאר נוסחאות התשובה, ונראה שהיא מיותרת. ובדוחק יש לפרשה כך: איזה זרע יקדם לעבר אותה, של בעלה או מה שתקלוט מהסדין.

ה'משנה למלך' (הל' אישות טו, ד), וה'חכם צבי' (בליקוטים שבסוף השו"ת אות י"ז כ"ו). וכתב ה'מנחת חינוך' (מצוה א', לקראת סופה) שטעמם הוא מן-הסתם על פי הגמ' ביבמות (סב.): "איתמר היו לו בנים בהיותו גוי ונתגייר, ר' יוחנן אמר קיים פו"ר וריש לקיש אמר לא קיים פו"ר", והלכה כר' יוחנן, והקשה ה'טורי אבן' (ר"ה כח. ד"ה אילימא): הרי בזמן שהוליד אותם לא היה חייב בפו"ר, ומדוע אינו כמי שאכל מצה בהיותו שוטה, ונתפקח, שלא יצא ידי חובתו כי בעת שאכל לא היה חייב. ומוכיח מזה ה'מנחת חינוך' שבפו"ר המצוה אינה הביאה, אלא מציאות הבנים, והביאה היא רק הכשר מצוה, ולכן כל שיש לו בנים אחרי שהתגייר קיים את המצוה⁷, וכן, כל שמתו בניו לא קיים, כי הקיום הוא הימצאות בנים שנולדו ממנו. וכתב המנ"ח שמכל מקום בנתעברה באמבטי צ"ע, ולא פירש את דבריו. ונראה שספיקו הוא משום שקשה לומר שאדם מקיים מצוה חיובית כמו "פרו ורבו" מבלי שנעשה שום מעשה מכוון, לא על ידו ולא על ידי אחר, ובאמבטי לא נעשה שום מעשה בשביל המצוה, אלא נפלט ממנו זרע בלי כוונה מצידו ונבלע במעי האשה בלי כוונה מצידה (ואין זה דומה למצות שביתה בשבת שמהותה היא שב ואל תעשה; ואינו כמו חובת הדר שתהיה מזוזה בפתחו, כי שם גם אם הוא לא קבעה, ישראל אחר קבעה), ומה שהגר קיים פו"ר הוא משום שהיה שם מעשה מכוון, אע"פ שנעשה בגיותו, והתוצאה של מציאות הבנים, שהיא עיקר המצוה, קיימת ביהדותו. וכ"כ מגיה הט"ז⁸ באה"ע סי' א' ס"ק ח' על דברי הח"מ: "ואין זה ראייה, דשמא לחומרא אמרינן לקולא לא אמרינן, בפרט במידי דתלי בקום ועשה והיא נתעברה מעצמה דאינו יוצא בזה".

7. לדעת הרמב"ם והטור – וכך נפסק בשו"ע (אה"ע א, ז) – דוקא אם התגיירו הבנים, כך שיש לו בנים ישראלים, ולדעת ראשונים אחרים (הריב"ן בפירושו ליבמות, שו"ת מהרי"ל סי' קצ"ו) אפילו לא התגיירו, כי סוף סוף פרה ורבה. לשיטת ריש לקיש אין הבנים הללו, אפילו התגיירו, יכולים להיחשב בניו, כי "גר שנתגייר כקטן שנולד דמי", ואילו לשיטת ר' יוחנן יש לחלק בין קורבה לענין איסורי עריות, שהוא ענין דיני, ובזה אומרים "כקטן שנולד דמי", לבין פריה ורביה, שהוא ענין מציאותי, ואם אדם שואל: מי ילד את אלה, התשובה היא: פלוני הגר, ואם כן לגר הזה יש ילדים. וכך נחלקו גם לגבי בכורה, ע"ש, ולר' יוחנן אם היו לו בנים בגיותו אין לו בכור לנחלה, כי אינו ראשית אונן, וזהו ענין מציאותי.

8. סי' א' בט"ז על אה"ע נכתב על ידי המגיה, שהיה נינו, ע' במבואות למהדורות החדשות של שו"ע אה"ע.

וכ"כ ב'שאלת יעבץ' (ח"ב סי' צ"ז), שבנתעברה באמבטי אין האיש מקיים פו"ר כי לא היה אפילו בגדר "מתעסק" בהולדה.⁹ ואמנם יש מהאחרונים שערערו על קביעת המנ"ח (ע' שו"ת 'הר צבי' אה"ע סי' א', שו"ת 'איגרות משה' אה"ע, ח"ב, סי' י"ח [תשכ"א]), וזאת על פי התוס' בבבא בתרא יג. (ד"ה כופין), שהקשו מדוע אין עשה דפריה ורביה דוחה לא תעשה דלא יהיה קדש, ותירצו: "דבעידנא דמיעקר לאו לא מקיים עשה, דמשעת העראה קא עקר ללאו ועשה דפו"ר לא מקיים עד גמר ביאה", הרי שגמר הביאה הוא מעשה המצוה ולא הכשר מצוה (והמנ"ח הניח דברי התוס' הללו בצ"ע). והסבירו אחרונים אלה שהמצוה היא אכן הביאה, כי זה מה שהאדם יכול לעשות, ואין מצווים אדם אלא על מה שביכלתו לעשות (ואילו מציאות הבנים אינה תלויה בו), ולידת הבנים וקיומם הוא השיעור, עד מתי חייב אדם במצוה זו. וגר שהיו לו בנים, או שוטה שהוליד בנים ואחר כך נתפקח, פטור מן המצוה, כי סו"ס יש לו בנים, והרי זה כמי שכיסה הרוח את דם השחיטה שלו שהוא פטור מלכסות (חולין פז).¹⁰

מכל מקום, מי שנותן מזרעו בשביל שיוזרק לאשתו ותוליד ממנו בנים, הרי הוא עושה בכוונה תחילה מעשה המכוון להולדה, ואף יכול להתכוון בו לשם מצות פריה ורביה למ"ד מצוות צריכות כוונה, וכיון שנולדו בנים כתוצאה ממעשה זה, קיים את המצוה. וכ"כ בשו"ת 'הר צבי' (שם סי' ד'). ואין לטעון שמעשה מצוה הנעשה שלא כדרכו אין יוצאים בו י"ח, כי המושג "שלא כדרכו" שייך רק כאשר התורה מצוה לעשות פעולה מסוימת, שאותה י"ל שצריך לעשות כדרכה דוקא, אבל ב"פרו ורבו" התורה לא הגדירה את מהות הפעולה, אלא צייתה את האדם

9. ב"מתעסק" העבירה או המצוה מתרחשת מיד כשהוא מתעסק במה שמתעסק בו, כגון שנפח אויר בשופר שלא על מנת להוציא קול כשר, ויצא לו קול כשר, או שאכל מצה וכסבור שהוא מאכל אחר, ובזה יש לדון מה הדין במצוה שיש עמה הנאה, כי לגבי עבירות למדנו "המתעסק בחלבים ובעריות חייב שכן נהנה" (סנהדרין סב:), ואולי גם במצוות של אכילה המתעסק יצא, כי ההנאה מייחסת אליו את המעשה, ע' רש"י ר"ה כח. ד"ה מהו וכתוב שם' לראב"ד ר"ה סוף פ"ג. אבל בענייננו לא התקיימה שום מצוה עם מעשהו, לא בעילה ולא הפרייה, ואי אפשר לייחס אליו את מה שקרה אחר כך באופן מקרי.

10. הסבר זה קשה לכאורה מלשון הגמ' לגבי גר: "ר' יוחנן אמר קיים פריה ורביה", שהרי לא קיים את המצוה, אלא הוא פטור ממנה. אך יש ליישב ש"קיים פריה ורביה" אין פירושו שקיים את המצוה, אלא שקיים את המציאות של פריה ורביה, וממילא אינו חייב עכשיו.

להתרבות (כתרגומו: "פרו ורבו - פושו וסגו"), וכל פעולה מכוונת שתוצאתה התרבות הרי היא פעולה של פריה ורבייה.

ב. הכרעת הפוסקים

בשאלת הזרעה מלאכותית מבעל לאשתו עסקו הפוסקים כבר לפני יותר ממאה שנה. בשו"ת 'דברי מלכיאל' (ח"ד [תרנ"א] סי' ק"ז) העלה כמה ספיקות בענין זה, ולא רצה להתיר. אך בשו"ת מהרש"ם (ח"ג [תר"ע] סי' רס"ח), התיר לעשות כן לזוג נשוי שלא נפקד עשר שנים, והרופאים אומרים שעל ידי נתינת הזרע לכלי והזרקתו לרחם האשה יש סיכוי גדול שתתעבר. וטעמו, שאין זו הוצאת זרע לבטלה, אלא לתיקון ולצורך המצוה. והחרה החזיק אחריו בשו"ת 'זקן אהרן' (ח"ב, סי' צ"ז [תרצ"ה]). וכתב מהרש"ם, שמדברי רבנו פרץ שהביאו הפוסקים עולה שמותר להזריק גם בימי נידתה והולד לא יהיה בן הנידה, אך למעשה הורה לעשות זאת רק בימי טהרתה. וב'ברכי יוסף' (אה"ע סי' א' אות י"ד) כתב שבקובץ כתב-יד מצא פסקים לר' שלמה מלונדון (צ"ל: מלנרון, והיא עיר בצרפת¹¹), וכתוב בהם: "אין אשה יכולה לרחוץ ביום טבילתה במרחץ שרחץ בו בעלה שמא תתעבר ויהיה הולד בן הנידה", כלומר: שמא תתעבר באמבטי בעת שתרחץ לפני טבילתה. הרי זה שלא כרבנו פרץ לענין בן הנידה, כי סובר שעצם העיבור בזמן נידתה יוצר פגם בולד¹². ונראה שמשום כך לא רצה המהרש"ם להתיר הזרעה בימי נידתה.

פוסקי זמננו הלכו בדרכם של שו"ת מהרש"ם ו'זקן אהרן', והתירו הזרעה מלאכותית מבעל לאשתו: בשו"ת 'הר צבי' (אה"ע סי' ד') קבע כי מקיים במעשה

11. העיר לונדון שבאנגליה מופיעה בכתבי הראשונים בשם 'לונדריש'. פסקי ר"ש מלנרון ראו אור על ידי הרב מי"ל זק"ש בספרו 'מילי דמרדכי', עמ' תקפ"ג ואילך, ע' במבואו שם.

12. וב'שלטי הגיבורים' הנ"ל הערה 5 כתוב בזה"ל: "מצאתי שנשאל להר"ם למה אין נזהרין מלשכב האשה כשאינה טהורה בסדינים ששכב בה בעלה דילמא תתעבר מאותו הזרע ויהיה הולד בן הנידה, כמו שחוששין שלא תשכב בסדינים ששכב בהם אדם אחר פן תתעבר בטיפת זרע שהטיל באותם סדינים כהוא דבן סירא, והשיב דכיון שהולד שהוא בן הנידה הוא כשר לכל דבר אין חוששין לה ואפילו שהוא פגום". הרי שסובר כר"ש מלנרון שיש פגם של בן הנידה גם בלא ביאה. אמנם, כבר כתבנו בהערה 5 שכנראה נשתבש שם המשיב מ"הר"פ" ל"הר"ם", ואם כן ייתכן שנפלו שיבושים גם בתשובה עצמה, כי בנוסח תשובת הר"פ שהובא לעיל, וכן בנוסח שהביא הב"ח, אין זכר לכך שבמקרה של נידה הולד יהיה פגום אף בלא ביאה.

זה פו"ר וממילא אין בו איסור הוצאת זרע לבטלה. אבל בימי נידותה אינו מתיר (שם סי' ז' וסי' ג' [תשי"ח]) בגלל מ"ש ה'ברכי יוסף' בשם הר"ש מלנדון. ובמאמר של הרש"ז אורבך זצ"ל בנושא זה ('נועם', א' [תשי"ח], עמ' קמה ואילך¹³) מסכם בזה"ל: "מותר ליקח מזרע הבעל ולעשות הזרעה מלאכותית באשתו, גם בימי נידותה אם אי אפשר בזמן אחר, ואין בזה משום הוצאת זרע לבטלה". וכן פסק בשו"ת 'איגרות משה' בכמה תשובות שכתב בענין זה (אה"ע, ח"א, סי' ע"א [תשי"ט], ח"ב, סי' י"ח [תשכ"א], ח"ד, סי' ל"ב [תשמ"א] אות ה'). וכן פסק בשו"ת 'ביע אומר' (ח"ב, אה"ע סי' א' [תשי"ד]). וטעמם משום שנו"כ הטוש"ע פסקו כרבנו פרץ, הסובר שאין בזה בעיה של בן נידה. ובשו"ת 'ציץ אליעזר' (ח"ט [תשכ"ז] סי' נ"א שער ד' פרק ו') דן בהרחבה בשאלת הזרעה מלאכותית, והדגיש את החשש שמא יחליפו או יערבבו, בשוגג או במזיד, את זרע הבעל עם זרע איש אחר, ויצאו מזה חורבות (ע' בפרק הבא), אך בסופו של דבר הביא את הוראת גדולי ירושלים שהתירו, ר' להלן.

והנה מוכן שבכל מקרה של הזרעה מלאכותית צריכה להיות השגחה קפדנית על ידי אנשי מעבדה יראי שמים, אבל כבר כתב הרש"ז א¹⁴: "ואף שאם יתפשט ההיתר יש לחשוש טובא שקלי הדעת יעשוהו בלי השגחה מעולה... בלא"ה אין בכוחנו להעמיד הדת על תלה ולחסום דרך מפני עושי עולה, ולכן אין טעם להחמיר ולאסור את המותר על כשרים וטובים בגלל פוחזים וקלי דעת". ובענין האפשרות לגזור איסור על דבר המותר – ע"ע להלן סוף פסקה ח'.

בתוס' שבת יג: (ד"ה בימי) הובא פירוש ר"ת שבימי חז"ל "היו רגילים לטבול שתי טבילות, אחת לסוף שבעה לראייתה, שהיא טהורה מדאורייתא בהך טבילה, ואחת לסוף ימי ליבון". והיו שהמליצו למי שזקוקה להזרעה מלאכותית בתוך השבעה נקיים דוקא, לעשות כמנהג קדום זה, דהיינו לטבול פעם אחת בליל שמיני לראייתה (אם לפי מספר הימים שלא ראתה לפני המחזור יצאה מכל ספק דאורייתא, ואכמ"ל בזה) כדי שתהיה טהורה מן התורה, ואע"פ שעדיין היא נידה גמורה ממנהג בנות ישראל – איסורי דרבנן הם איסורי גברא ולא איסורי חפצא, ואם כן שוב לא יהיה פגם של בן הנידה גם לשיטת ר"ש מלנדון, ובתום השבעה

13. נדפס שנית אחרי פטירתו בשו"ת 'מנחת שלמה', ח"ג, סי' צ"ח (במהדורה אחרת: חלק ב-ג, סי' קכ"ד), בהשמטת 'מסקנת הרברים' להלכה.

14. במאמרו הנ"ל ב'נועם', א', עמ' קנ"ז.

נקיים תטבול שנית להיטהר לביתה (ע' שו"ת 'מנחת יצחק' ח"א סי' נ' [תשי"ג] ושו"ת 'ציץ אליעזר' הנ"ל בשם גדולי ירושלים, וע' שו"ת 'ביע אומר' ח"ח, אה"ע סי' כ"א [תשל"ח] אות ר'). ובשו"ת 'איגרות משה' (אה"ע, ח"ב, סי' י"ח [תשכ"א]) כתב ש"אין להחמיר ולהצריכה לטבול אחר שבעה ימים בלא ספירת שבעה נקיים, משום שיכול לבוא מזה קלקול להקל גם לשמש עם בעלה והוי חומרא דאתי לידי קולא, וגם שאין בזה שום צורך להחמיר" (אך האג"מ לא הזכיר את דברי הברכ"י בשם הר"ש מלנדרון, הסוכר שיש פגם של בן הנידה גם בנתעברה באמבטי, וראינו שיש פוסקים שחששו לדעתו). אולם, כיום הדין הזה אינו כל כך רלוונטי, שכן אם מעוניינים להימנע מהזרעה בזמן הנידות ניתן על ידי טיפול הורמונלי לגרום לכך שהביוץ יהיה בימי טהרה גם למי שמחזורה קצר, ואז יעשו את ההזרעה (ס' 'נשמת אברהם', מהדורה שניה, אה"ע, עמ' ט"ז). ובמיוחד, אחר שהתפרסמה בציבור תעמולה מצד אנשים שאינם פוסקי הלכה, לוותר על חומרת בנות ישראל – אין להורות כן, כדי שלא יאמרו התירו פרושים את הדבר.

לגבי האופן הנכון לכתחילה לקחת את זרע הבעל – ע' מ"ש בזה בתשובות ה'איגרות משה' הנ"ל (אה"ע, ח"א, סי' ע"א, וח"ב, סי' י"ח) וב'נשמת אברהם' הנ"ל (עמ' י"ד).

שאלה משנית בענין זה היא כדלקמן: אחרי לקיחת הזרע מהבעל, ישנה טכנולוגיה המאפשרת הפרדה בין תאי הזרע הזכריים לתאי הזרע הנקביים¹⁵ המצויים בזרע שנלקח, ולהזריק לרחם האשה רק את התאים מהמין הרצוי, ובכך להגדיל מאד את הסיכויים שייולד ילד ממין זה¹⁶. האם מותר לזוג אשר יש לו ילדים ממין אחד בלבד לבצע הזרעה מלאכותית על מנת להוליד ילד מן המין השני באמצעות ההפרדה הנ"ל? מצד אחד, הפוסקים התירו הזרעה מלאכותית רק למי שאינם יכולים להוליד כדרך כל הארץ, אך מצד שני הואיל וקיום פו"ר הוא בכך ובת דוקא, אולי יש להתיר זאת לשם קיום פו"ר. ב'נשמת אברהם'

15. תאי הזרע של האיש הם משני סוגים: בעלי כרומוסום מסוג X ובעלי כרומוסום מסוג Y. הביצית של האשה היא תמיד בעלת כרומוסום מסוג X. צירוף של תא זרע מסוג Y עם ביצית יוצר ולד זכר (שתאי גופו הם מסוג XY, ותאי הזרע שלו, שבהם מחצית ממספר הכרומוסומים שבשאר התאים, הם או מסוג X או מסוג Y). צירוף של תא זרע מסוג X עם ביצית יוצר ולד נקבה (שתאי גופה הם מסוג XX, והביציות הן כמובן מסוג X).

16. נמסר לי כי לפי שעה אין הצלחה מלאה בהפרדה, והסיכוי להצליח הוא כ-80%.

(מהדורה שניה, אה"ע, עמ' ח') הביא מכתב תשובה של הרש"ז אוירבך, האוסר לעשות כן, מפני שהוצאת הזרע בכוונה להפריד ולאבד את החלק המיותר, כאשר אפשר להוליד בלי הוצאת זרע, נחשבת הוצאה לבטלה. והטעם הוא, משום שמי שיכולים להוליד כדרך כל הארץ, מסתבר שהתורה לא חיובה אותם לדאוג למין היילודים, אלא הוא דבר המסור לשמים כמה יצטרכו להוליד עד שיקיימו את המצוה. ואין זה דומה למי שאינם יכולים להוליד כלל, שמצות פו"ר מוטלת עליהם אלא שהם אנוסים, ואם יש באפשרותם להוציא עצמם ממצב האונס עליהם לעשות זאת. וכתב עוד הרש"ז"א, שאף באלה שאינם יכולים להוליד, והותר להם לעשות הזרעה מלאכותית, "לא רצוי להתיר" לעשות הפרדה בזרע לשם קביעת המין. והטעם הוא משום איבוד בידים של חלק מהזרע, שאע"פ שהוצאת הזרע לכתחילה היתה לשם פו"ר ולא לבטלה, הואיל ואין מוטל עלינו לדאוג למין הולד, לא רצוי להתיר השחתת חלק מהזרע בידים, אפילו מתוך כוונה טובה להביא לעולם בן ובת דוקא.

ולענין מי שכבר קיים פו"ר – בשו"ת 'שבט הלוי' (ח"ח, סי' רנ"א [תשנ"ב] אות י"א) כתב שנראה להגביל הדבר למצות פו"ר בלבד ולא ל"לערב", וזאת בשל ההסתייגויות שנשמעו בדברי הפוסקים בראשית הדיון בשאלה זו. ולענ"ד הואיל ונמנו וגמרו ונתקבל הלכה למעשה שלשם קיום מצוה אינו "לבטלה", ואין המדובר בהפרדת חלק מהזרע התקין ואיבודו – אין לחלק בין חיוב פו"ר למצות "לערב", שגם בה מקיימים "לא תהו בראה לשבת יצרה" וקיי"ל שמותר למכור ספר תורה בשבילה (מגילה כז., שו"ע אה"ע א, ח ו'בית שמואל' שם ס"ק ט"ז). והרחבת המשפחה יש לה חשיבות גדולה מאד, הן להורים, הן לאחים והן לכלל ישראל.

פרק שני: האם יש ממזרות בהזרעה מלאכותית מאיש זר?

ג. הזרעה מאיש זר – דיון ב"כוונות התורה" בין הרבי מסאטמר לבעל 'שבט הלוי'

בתשובת רבנו פרץ, אשר האחרונים הביאו להלכה, מבואר שאם אשת איש מתעברת מזרע של איש אחר ללא ביאה – אין הולד ממזר, כי אין ממזר אלא הנולד מעבירה, ומה שנזהרים שלא לשכב על סדינים ששכב עליהם איש אחר

אין זה אלא להבחין של מי הולד, גזירה שמא ישא אחותו מאביו. על פי זה כתב בשו"ת 'הר צבי' (אה"ע סי' ג' [תשי"ח]), לגבי זוג נשוי שאין לו ילדים והעקרות היא מהבעל שאין זרעו תקין, שהטעם שאין לעשות הזרעה מלאכותית מזרע של ישראל אחר הוא רק משום שמא ישא אחותו. ומזרע גוי, שאין הולד מתייחס אחריו ואין בו בעיית הבחנה, כתב רק שלא טוב לעשות זאת, בגלל התכונות העוברות אל הולד. וכן פסק בשו"ת 'איגרות משה' (אה"ע, ח"א, סי' י' [תשכ"א] וסי' ע"א [תשי"ט]), שאשת איש אשר הרתה מהזרעה מלאכותית, אפילו היה הזרע של ישראל אחר, לא נאסרה לבעלה והולד כשר, כי הבעיה היא רק משום הבחנה. ובזרע גוי מתיר לעשות כן בשעת דחק גדול של זוג נשוי השרוי בצער מזה שאין לו ילדים.

נגד פסק זה של ה'איגרות משה' יצא הרבי מסאטמר הר"י טייטלבוים זצ"ל בתשובה (נתפרסמה ב'המאור' ט"ו [אב תשכ"ד]¹⁷), וטען שהזרקה זרע ישראל זר למעי אשת איש הוא איסור דאורייתא של "ואל אשת עמיתך לא תתן שכבתך לזרע לטמאה בה" (ויקרא יח, כ), וממילא יש בו כרת וממזרות כבכל העריות. וכבר קדמו בסברה זו בשו"ת 'מערכי לב' לרי"ל צירלסון זצ"ל (קישניב תרצ"ב, סי' ע"ג)¹⁸. ייחודה של תשובת הרי"ט הוא בכך שהיא מבוססת בעיקר על לימוד ישיר מפסוק בתורה ומטעמא דקרא, וראוי לדון בה בהרחבה.

תחילת ראיתו של הרי"ט היא מדברי הרמב"ן בפירושו על התורה בפסוק הנ"ל: "ואפשר שאמר לזרע להזכיר טעם האיסור, כי לא יודע הזרע למי הוא, ויבוא מזה תועבות גדולות ורעות לשניהם, ולא הזכיר זה בעונש, כי אפילו הערה בה ולא הוציא זרע יתחייב, ולכך אמר בסוטה ושכב איש אותה שכבת זרע, כי בעבור הזרע תהיה קנאתו, וכן בשפחה חרופה הזכיר שכבת זרע, כי האיסור בעבור שיוליד זרע מן השפחה". וכתב על כך הרי"ט: "אם כן מבואר בזה דעיקר האיסור הוא הזרע שמכניס בה, לא הביאה", ומה שמתחייב כרת ומיתה גם על ביאה

17. ושנית בשו"ת 'דברי יואל' שנדפס אחרי פטירת הרי"ט, ח"ב סי' ק"ז.

18. בשו"ת 'מערכי לב' התחיל את הדיון בהזרעה מלאכותית מצד איסורי הנאה שלא כדרך הנאתן. ואינו מובן, כי איסורי עריות אינם איסורי הנאה, אלא או שמעשה האיסור הוא ביאה, וממילא אם לא היתה ביאה לא שייך לדון על כדרך הנאתו או שלא כדרך הנאתו, או שיש איסור גם בהזרקה זרע למעי הערוה, ואף זה אינו שייך כלל לאיסור הנאה. והדין "המתעסק בחלבים ועריות חייב שכן נהנה" (כריתות יט:); אינו אומר שעריות הם איסורי הנאה, אלא שכאשר האדם נהנה ממעשה האיסור, המעשה מתייחס אליו גם במתעסק. ופשוט.

בלא הוצאת זרע הוא מפני שהיות שבדרך כלל ביאה היא בהוצאת זרע לפיכך לא חילקה תורה.

מקור שני לדבריו הביא מ'החינוך' (מצוה ל"ה) שכתב בטעם איסור אשת איש: "וה' ב"ה רצה שיהיו כל עניני עולמו עושיין פירותיהן כל אחד ואחד למינהו ולא שיתערבו מין במין אחר, וכן רצה שיהיה זרע האנשים ידוע של מי הוא ולא יתערבו זה עם זה... ועוד יהיה כישלון במה שנצטוינו גם כן שלא לבוא על האחות ועל הרבה נשים, והכל ייעקר בסיבת הניאוף שלא יכירו בני אדם קרובותיהן". ובהמשך כותב 'החינוך' עוד טעם, שיש בזה משום גזל חבירו, וכתב הרי"ט שטעם זה מסביר מדוע חייב גם בלא הוצאת זרע.

וכתב הרי"ט שאף על פי שלחולקים על ר' שמעון לא דרשינן טעמא דקרא, כאן הטעם של "לא תתן שכבתך לזרע" מפורש בכתוב, וכאשר הטעם מפורש בכתוב לכולי עלמא דרשינן טעמא דקרא (ע' סנהדרין כא.)¹⁹. ובאשר לדברי רבנו פרץ – הרי"ט כותב שאין כל ראיה מדבריו לענין הזרעה מלאכותית, כי בנתעברה באמבטי או שכבה על סדינים לא נעשה שום מעשה עבירה, אלא ההתעברות קרתה מאליה באופן שהוא אפילו אינו מתעסק, ואין זו ראיה להזרקה זרע למעי אשה בכוונה תחילה ובידים, שזהו מעשה עבירה²⁰. ומה שכתוב בפוסקים בשם רבנו פרץ שהולד כשר הואיל ולא היתה ביאת איסור – אין הכוונה דוקא לביאה, אלא הכוונה למעשה איסור, והיות שבזמנם לא ידעו מהזרעה מלאכותית דיברו בהווה על ביאה, אבל בהזרעה מלאכותית לאשת איש מאיש זר יש איסור כרת, וממילא נאסרת על בעלה והולד ממזר.

לפני שניכנס לדיון בטיעוניו של הרי"ט, נקדים ונאמר כי לאחרונה נתגלתה בכתב-יד של 'מרדכי קטן' (קיצור המרדכי שנעשה בתקופת הראשונים בידי ר')

19. עוד כותב הרי"ט: "גם כתבו הפוסקים דלחומרא כו"ע מודו דדרשינן טעמא דקרא ואין הפלוגתא אלא בלקולא". בעניי איני יודע מקור לזה, אלא שבשו"ת 'חתם סופר' יו"ד סי' ק"ד, בענין איסור הסחורה בבע"ח טמאים, כתב שלטוברים שהוא איסור דאורייתא כתבו האחרונים שמסרו הכתוב לחכמים לקבוע באיזה אופן אסור ובאיזה מותר (ע' שביעית ז, ג תוי"ט ד"ה ולא כנבלות), והוסיף החת"ס שבגלל הטעם דילמא אתי למיכל מיניה יש להחמיר ולאסור גם כשישראל אינו קונה לסחור בהם בעצמו, אלא מעבירם לגוי שירויח בהם והישראל יקבל רק שכר טרחה, וגם זה בכלל מה שאסרו חכמים. ואין זה ענין לנידוננו כלל, כי כאן לא מסר הכתוב לחכמים לקבוע את גבולות האיסור, אלא אנו רוצים לברר למה מתכוונת התורה באומרה "ואל אשת עמיתך לא תתן" וגו'.

20. וכ"כ ב'מערכי לב' שם.

שמואל שלי'צשטט) מציאה חשובה²¹. בגליונות ה'מרדכי קטן' (שאמנם לא נכתבו ע"י ר' שמואל עצמו, אלא על ידי חכם אחר משלהי תקופת הראשונים) נמצא כתוב בזה"ל: "ראיתי תשובה מרפ"א²² ז"ל על מה שנהגו העולם להקפיד לאשה לשכב בסדיני איש אחר דלאו בעלה ובימי נידותה אינה מקפדת מלשכב בסדינים ששכב בעלה, כי אפילו תתעבר אין כאן ביאת איסור לא שנא מבעלה ולא שנא מאיש אחר, אפילו תקלוט הזרע מן הסדינים לתוך מעיה, דהא לא אתא עליה וביאה לחוד אסורה בימי נידה או באשת איש, והיינו דנזהרת מאיש אחר שמא תתעבר ויהיה ספק של מי הולד ואסור משום הבחנת זרע, אבל בסדיני בעלה מה בכך כיון דאין ביאת איסור והולד כשר, דהכל מודים דבן הנידה אינו ממזר²³ עכ"ל". הרי מפורש שאפילו תעשה מעשה בידים של קליטת הזרע למעיה (כי בלא מעשה בידים כבר אמר לפני כן "אפילו תתעבר") – אין כאן איסור אשת איש ולא ממזרות, כי לא היתה ביאה. ואמנם אין בדינו להכריע מהי הלשון המקורית של תשובת רבנו פרץ ומהו ניסוח של אלה שהביאו אותה תוך כדי קיצור או הרחבה, ומכל מקום הרי לנו חכם מתקופת הראשונים הסובר בפירוש שהזרקת זרע ללא ביאה אינה יוצרת ממזרות.

עוד העירו על דברי הרי"ט, שמפי' הריב"ן המובא בתוס' יבמות עו. (ד"ה המסוללות) מוכח שלדעתו אין איסור דאורייתא בהטלת זרע זר למעי אשת איש, שכן הריב"ן פירש ש"נשים המסוללות זו בזו" היינו "מטילות שכבת זרע שקיבלו מבעליהן", והגמ' אומרת על כך שאין הלכה כרב הונא שאמר "נשים המסוללות זו בזו פסולות לכהונה", אלא "פריצותא בעלמא" היא. הרי שאין כאן איסור אשת איש, ואינה נאסרת לבעלה ואף לא לכהונה. והרי"ט נדחק לדחות ראיה זו מדברי הריב"ן בהוספה שהוסיף לתשובתו הנ"ל ('המאור', ט"ו, אלול תשכ"ד), ע"ש.

ניגש עתה לעצם טיעוניו של הרי"ט. בשו"ת 'שבט הלוי' (ח"ג [תשל"ו] סי' קע"ה) כתב על דברי הרי"ט: "והנה לא באתי לחלוק בכאן על הגה"ק ביסוד זה דמעשה

21. פורסמה ע"י ר' שמחה עמנואל במאמרו הנ"ל פסקה א'.

22. = מרבנו פרץ [בן] אליהו.

23. כוונת המילים האחרונות אינה ברורה. ושמא רומז רבנו פרץ לדעה הסוברת שממזרות (אבל לא כרת ואיסור לבעלה) אינה תלויה בביאת איסור, המובאת להלן פסקה ז' כדעת ר"י, ע"ש, והוא אומר שאפילו לדעה זו בקולטת זרע בזמן נידותה אין ענין של ממזרות ולכן לא חששו בסדינים של בעלה.

זאת אסורה מן התורה (כאשר נבאר אי"ה), ותועבה גדולה ונוראה היא, אבל לחייב עליה מיתה וקרת אין לנו הכרח אפילו נקח דברי הרמב"ן בפירושו עה"ת כפשוטן להלכה, דמי יכול להכחיש דפשטא דקרא ושכב איש אותה שכבת זרע בחדא מעשה איירי, דהיינו שכיבה של שכבת זרע, וכן אל אשת עמיתך לא תתן שכבתך לזרע [לטמאה] בה, הלא מפורש דר"ל שכיבה וביאה המביאה לידי זרע, ואם כן גם אם נימא כהרמב"ן וכהבנת הגה"ק דהא דהזכירה התורה זרע הוא על הרוב ביאות, ואסרה וחייבה גם בשכיבה, רצוני ביאה בלבד, וזה מדמצינו בכל העריות דחייב בהעראה בלבד כדילפינן במס' יבמות, מכל מקום אכתי אין לנו מפורש רק ביאה של זרע וביאה שאינה של זרע, ומנא לן לחייב עונש על זרע שאינה של ביאה".

בעל 'שבט הלוי' טוען אפוא שגם בכתוב בפרשת סוטה "ושכב איש אותה שכבת זרע ונעלם מעיני אישה ונסתרה והיא נטמאה" (במדבר ה, יג), שממנו לומדים שנאסרת לבעלה, וגם בכתוב בפרשת עריות "ואל אשת עמיתך לא תתן שכבתך לזרע", המורה את האיסור עצמו, מדובר בפירוש על שכיבה (לגבי "ואל אשת עמיתך" וכו' הוא מסתמך בוודאי על הגמ' בסנהדרין נד: "לא תתן שכבתך - לא תתן שכיבתך", ר' להלן פסקה ד'), ואם כן אי אפשר ללמוד מהכתוב שגם בלא ביאה עוברים על איסור עריות והאשה נאסרת על בעלה.

ממשיך 'שבט הלוי': "ואי משום טעמא דקרא דהזכירו הראשונים, הרי החינוך בלאו דלא תנאף הזכיר עוד טעמים באשת איש ששייכים בביאה לחוד בלא זרע, עכ"פ לענין עונש דאשת איש אהני לן טעם קנאת הבעל על הזרע לבד לחייב עלה מיתה זולת מעשה העבירה של ביאת ערוה ממש, והרי הרמב"ן בעצמו מסיים ורבותינו דרשו (הזרע הכתוב) באשת איש למעט משמש מת, והוא ביבמות נ"ה ע"ב, והשתא אי ס"ד דהתורה יסדה כאן יסוד גדול כזה דחייב על הזרע בלבד בלא ביאה, מה שאינו כלל בפשוטו של מקרא, א"כ לשון זרע להכי אתי לחייב על זריעה לחוד, ומנ"ל לרבותינו למעט משמש מת". כלומר: אם נודה לרי"ט שהתורה באומרה "לא תתן שכבתך לזרע" מפרשת טעמא דקרא כדי שנלמד ממנו הלכה שגם בלא ביאה חייב - איך למדו חכמים מ"שכבתך לזרע" למעט משמש מת, הלא הוא נצרך ללמד שגם על נתינת זרע בלבד חייב, ואולי גם משמש מת חייב, כמו בהעראה בלי זרע. ומובן שאי אפשר לומר שחז"ל לא

24. נראה שנשמטו כאן כמה מילים בטעות הדפוס, כגון: ואף את"ל ד...

דרשו כן מפני שלא היתה בזמנם הטכניקה של הזרעה מלאכותית, שהרי התורה כן ידעה כל מה שיתחדש, וחז"ל קיבלו את הפירוש האמיתי ממש רבנו מפי הגבורה.

ויש להוסיף על כך, שהרי הרמב"ן, אחרי שכתב "ואפשר שאמר לזרע להזכיר טעם האיסור כי לא ייודע הזרע למי הוא" וכו', ממשיך ואומר: "והנכון בעיני כי בעבור היות אשת עמיתו אסורה לו לגמרי, לא ינקה כל הנוגע בה, הוצרך לומר לזרע, שאם אמר לא תתן שכבתך בלכד היה נראה שיזהיר אפילו השוכב עמה לחבק ולנשק, וכאן בחייבי כריתות יזהיר²⁵, על כן הוצרך להזכיר שכיבה לזרע לפרש כי במשגל יזהיר". הרי שטעמא דקרא שמצא בכתוב בדרך "אפשר" – אינו עיקרי בעיניו, שהרי חזר לומר "והנכון בעיני" וכו', שכל ענין "לא תתן שכבתך לזרע" הוא ללמד שמדובר בביאה ממש (במקום הראוי להזריע, אף אם בפועל הביאה היתה בלא זרע), ולא בשכיבה של קרבת בשר גרידא. ואם כן נפל הטיעון שהתורה גילתה כאן טעמא דקרא כדי שנלמד ממנו הלכה. אמנם, עדיין אפשר לטעון שדרשת חז"ל "פרט למשמש מת" היא על פי ההבנה ש"לא תתן שכבתך לזרע" היינו ביאה, אבל אין מקרא יוצא מידי פשוטו שגם נתינת הזרע במעי האשה בלא ביאה אסורה. ע' להלן.

ד. "ודבק באשתו והיו לבשר אחד"

אחר הדברים האלה בהם השיב 'שבט הלוי' על דברי הרי"ט, פונה 'שבט הלוי' אל מקום אחר בתורה להוכיח ממנו שיש איסור דאורייתא בהזרעה מלאכותית מאיש זר, ואף זו בדרך "כוונות התורה". וז"ל: "אמנם ברור דאע"פ שלפענ"ד אין בו מיתה וכרת, נראה שיש בו איסור עשה גמורה מן התורה, דהנה בסנהדרין נ"ח ע"א ודבק באשתו ולא באשת חבירו, ומזה כתבו תוס' קידושין י"ג ע"ב אור"י דאיכא עשה באשת איש כגון ודבק באשתו... והנה במקרא זה מפורש ודבק באשתו והיו לבשר אחד, וקאי על הולד הנוצר משניהם, כמ"ש רש"י בסנהדרין שם ד"ה מי וז"ל שזרע יוצא מהם שנעשה בשר האב והאם אחד בו עכ"ל, ואי סלקא דעתך דמותר מן התורה כמעשה הנבלה הזאת, הרי אפשר להיות דבוק באשתו ולהיות לבשר אחד עם אשת חבירו בולד הנוצר משניהם,

25. נראה שהכוונה: ומכאן לכל חייבי עריות שהוקשו להרד"י. וכל זה הוה אמינא, ובאמת אין לדעת הרמב"ן איסור דאורייתא בחיבוק ונישוק, ע' השגותיו לסה"מ ל"ת שנ"ג.

והרי התורה קבעה כאן תנאי הראשון של אישות דאורייתא שיהיה בנישואיהן ודבוקתן זכ"ז זרע יוצא מבין שניהם להיות האב והאם אחד בולד הנוצר ע"י מי שקבעה לו תורה הדין של ודבק באשתו ולא באשת חבירו. וזה נכון בעזה"י ופשטא דקרא על ידי דרשתם ז"ל".

והנה באותה הטענה בדיוק שבה דחה 'שבט הלוי' את דברי הרי"ט, יש לדחות גם את דבריו. שהרי הכתוב אומר בפירוש "ודבק באשתו והיו לבשר אחד" (בראשית ב, כד), ולשון "ודבק" פירושה בוודאי הדיבוק הגופני, דהיינו הביאה, אלא שהתוצאה של הדיבוק הזה היא "והיו לבשר אחד", שאותה הגמ' בסנהדרין מפרשת על הולד, אך אם כן ברור ש"ודבק באשתו ולא באשת חבירו" פירושו שלא יבוא על אשת חבירו והתוצאה תהיה שהם יהיו לבשר אחד בולד, אבל היכן נאמר שגם בלא "ודבק" יש איסור עשה? והרי הוא עצמו כותב: "ואי סלקא דעתך דמותר מן התורה כמעשה הנבלה הזאת, הרי אפשר להיות דבוק באשתו ולהיות לבשר אחד עם אשת חבירו בולד הנוצר משניהם", הרי שמורה שהוא דבוק רק עם אשתו (כי "ודבק" הוא הדיבוק הגופני, כנ"ל), ואם כן מהיכא תיתי שעובר על "ודבק באשתו ולא באשת חבירו"?

ובר מן דין, הרמב"ן עה"ת הביא את פירש"י על פי הגמ' בסנהדרין ש"והיו לבשר אחד" היינו בולד, וכתב: "ואין בזה טעם, כי גם הבהמה והחיה יהיו לבשר אחד בולדותיהם (ר"ל: ואם כן מהו 'על כן יעזב איש' וכו'), והנכון בעיני כי הבהמה והחיה אין להן דבקות בנקבותיהן, אבל יבוא הזכר על איזה נקבה שימצא וילדו להם, ומפני זה אמר הכתוב בעבור שנקבת האדם היתה עצם מעצמיו ובשר מבשרו ודבק בה והיתה בחיקו כבשרו ויחפוץ בה להיותה תמיד עמו, וכאשר היה זה באדם הושם טבעו בתולדותיו... רואין את נשותיהן כאילו הן עמם לבשר אחד". וכן פירשו אבן עזרא וספורנו. הרי שלפי פשט הכתוב אין כאן התייחסות לולד כלל, ומה שלמדו בגמ' סנהדרין איסור משכב בהמה לבני נח מ"והיו לבשר אחד, מי שנעשים בשר אחד, יצאו בהמה וחיה שאין נעשים בשר אחד" – הוא מדרש הלכה, המלמד איסור שכיבה עם בהמה, שאינו יכול להיעשות עמה לבשר אחד בולד²⁶, אבל אשת חבירו, שיכול להיעשות עמה לבשר אחד בולד, נאסרה רק מ"ודבק באשתו, ולא באשת חבירו", וזה כאמור בדבקות, דהיינו בביאה.

26. איסור בהמה אינו נלמד מ"ודבק באשתו" כי יכול לחשוב שמותר לו לעשות את הבהמה לאשתו, ולשון 'אשתו' שייכת גם בבהמה, "ומן הבהמה... שנים איש ואשתו" (בראשית ז, ב).

ה. מהו "לא תתן שכבתך"?

נחזור לטיעונו של הרי"ט שמפשט הפסוק "ואל אשת עמיתך לא תתן שכבתך לזרע לטמאה בה" (ויקרא יח, כ) יש ללמוד "דעיקר האיסור הוא הזרע שמכניס בה, לא הביאה". לכאורה דבריו מאוששים מן הביטוי "תתן שְׁכַבְתְּךָ", שכן 'שְׁכַבְתְּךָ' היא מלה במשקל 'פְּסֻלַת', 'קְטָרַת', שהם שמות עצם, ולא שמות פעולה: ה'שְׁכַבְתְּךָ' היא שכבת הזרע, שאסור לתת אותה אל אשת עמיתך, ומה שאמרו חז"ל בסנהדרין נד: "לא תתן שכבתך – לא תתן שכיבתך"²⁷, היא דרשה על דרך "יש אם למסורת" (בכתיב חסר), ולא פשוטו של מקרא. ואע"פ שדרשו ביבמות נה: מ"שכבתך לזרע" למעט משמש מת, עדיין י"ל שאין מקרא יוצא מידי פשוטו לחייב על נתינת זרע זר במעי אשה. אולם, בהמשך הפרשה אנו לומדים: "ובכל בהמה לא תתן שְׁכַבְתְּךָ לטמאה בה" (ויקרא יח, כג). האם גם כאן נאמר שעיקר האיסור ופשוטו של מקרא הוא לתת זרע של אדם לתוך מעי בהמה, ולא מעשה הביאה? – ודאי שלא, ו"לטמאה בה" יוכיח, שכן לענין טומאה כפשוטה – אין טומאה יתירה בשכבת זרע המוכנסת למעי בהמה, אדרבה, טומאתה בחוץ לפני שהיא מסרחת במעיה יותר ברורה; ולענין הטומאה הרוחנית שהאדם מיטמא על ידי מעשה זה – ודאי שהביאה אל הבהמה היא המעשה המטמא את האדם, ולא הזרקת זרע אדם לתוך מעי בהמה, שכן הזרקת זרע כזאת כמוה כשפיכתו לארץ, שהרי לא ייוצר מזה ולד, ואין זה אלא איבוד זרע, שהוא כשלעצמו מעשה רע ויכול לחול עליו שם טומאה, אבל מ"לטמאה בה" משמע שהטומאה באה מצד הבהמה, וזה בגלל קירוב הבשר והשכיבה.

נמצא שגם אם "שכבתך" פירושה המילולי הוא שכבת הזרע – כוונת התורה ב"לא תתן שכבתך" למעשה השכיבה, בין בבהמה ובין באשת עמיתך. וכך מפורש ב"תרגום יונתן" בשני המקומות: "לא תתן תשמישך". ונראה שהסיבה שבאשת עמיתך כתוב "שכבתך לזרע" ובבהמה "שכבתך" סתם היא, שבפעם הראשונה שהביטוי נזכר צריך לפרש מהי ה'שכובת', שהרי 'שכובת' סתם היא כמו 'שכבה' סתם, ו"שכבתך לזרע" מפרש שהכוונה לשכבת זרע שלך, ולכן אחרי שכתוב

27. ובספרי (נשא פסקא י"ג) למדנו: "ויתן איש בך את שכבתו – להביא את הסריס", ופירש ב'ספרי דבי רב' לר"ד פארו: "דאיצטריך משום דכתיב שכבת זרע דמשמע למעוטי סריס שאינו ראוי להזריע, קמ"ל שכבתו דהיינו שכיבה בעלמא בלא הזרעה". וע' מה שכתבנו בספר 'כמסילה העולה' על מס' סוטה, אות ל"ח.

פעם אחת "שכבתך לזרע" אפשר בפעם השניה להסתפק ב"שכבתך". וכן הוא גם בפרשת סוטה, שבתחילתה כתוב: "ושכב איש אותה שכבת זרע ונעלם מעיני אישה" (במדבר ה, ג), ואחר כך כתוב: "ואת כי שטית תחת אישך וכי נטמאת ויתן איש בך את שכבתו מבלעדי אישך" (שם פס' כ'). ואם תאמר: מדוע השתמשה התורה רק באשת איש ובבהמה בביטוי "לא תתן שכבתך", ולא אמרה פשוט 'לא תשכב'? ראינו שהרמב"ן כתב שלגבי אשת איש התורה הדגישה זאת כדי שלא נחשוב שבאשת איש, האסורה לו לגמרי ולא יינקה כל הנוגע בה, אפילו שכיבה בקירוב בשר בלא ביאה יש בה כרת²⁸. וכעין זה אומרת הגמ' ביבמות (נה:): לגבי סוטה, שהואיל ובקפידא דבעל תלה רחמנא הייתי חושב שגם אם קינא לה דרך איברים יהיה בה דין סוטה, קמ"ל. ויש לומר כך גם לגבי בהמה, שכיון ששכיבה עם בהמה דבר מתועב ביותר הוא, ובפרשת משפטים כתוב סתם "כל שוכב עם בהמה מות יומת" (שמות כב, יח), היינו חושבים שאפילו קירוב בשר דרך איברים במשמע, ולפיכך מדגישה התורה שחיוב כרת הוא דוקא ברביעה ממש²⁹.

המסקנה היא אפוא שאין מקור לאיסור תורה בעצם מעשה ההזרקה של זרע אדם זר לאשת איש. אמנם, ייתכן ששאלת הממזרות בולד הנוצר מהזרעה כזאת עדיין קיימת, וכפי שיבואר להלן.

1. המקבילה בכלאי בהמה

בדומה לדיוננו אודות פשט הכתוב וכוונת התורה יש לעיין במצות לא תעשה של "בהמתך לא תרביע כלאים" (ויקרא יט, יט): האם באיסור הרבעת כלאים תהיה אסורה גם הזרעה מלאכותית של זרע בהמה ממין אחד למעי בהמה ממין אחר? מהגמ' בבבא מציעא צא. האומרת שאין חייבים על הרבעה עד שיכניס כמכחול בשפופרת אין לכך ראייה, כי י"ל שהזרעה מלאכותית לא גרעא, כי

28. דברי הרמב"ן הם על דרך הפשט, וכמו שסיים "ורבותינו דרשו באשת איש למעט משמש באבר מת".

29. ולרבא, הסובר המשמש מת בעריות פטור (שבועות יח.), י"ל – על דרך הדרשות המובאות ביבמות נה: – ש"לא תתן שכבתך" האמור בבהמה בא למעט משמש מת, כי בהמה אינה לומדת משאר עריות כמבואר ביבמות נד:, ע' תוס' שם ד"ה בזכור.

הענין של כמכחול בשפופרת הוא שיעשה את המעשה באופן ישיר, בידיים, ולא רק בדרך של סיוע וגרמא.

והנה הרמב"ן כתב בפירושו לפסוק: "והטעם בכלאים כי ה' ברא המינים בעולם... ונתן בהם כח התולדה שיתקיימו המינים בהם לעד... וציוה בכוחם שיוציאו למיניהם ולא ישתנו לעד לעולם שנאמר בהם למיניהם... והמרכיב שני מינין משנה ומכחיש במעשה בראשית, כאילו יחשוב שלא השלים הקב"ה בעולמו כל הצורך ויחפוץ הוא לעזור בכריאתו של עולם להוסיף בו בריות". ודברים דומים כתב 'החינוך' בטעם מצוה זו (מצוה רמ"ד, ונזכרו בקצרה גם במצוה ל"ה המצוטטת לעיל פסקה ג'). לפי טעם זה לכאורה גם הזרעה בלא ביאה תהיה אסורה. אולם, להלכה קיי"ל שאין דורשים טעמא דקרא אלא אם כן יש לכך גילוי בכתוב, וכאן הכתוב סתם ולא גילה.

ומצינו ל'חתם סופר' (יו"ד סי' רפ"ז) שכתב שהרבעה היא רק כאשר "שני המינים מגולים לפנינו בעולם, זה נקרא הרבעה"³⁰. וכן כתב ה'חזון איש' (זרעים, כלאים סי' ב' אות ט"ז), ש"אין איסור בנתינת זרע של מין זה למין אחר... שאין הרבעה אלא בחי". וכן כתב הרש"ז אוירבך (שו"ת 'מנחת שלמה' ח"ב [תשנ"ט] סי' צ"ז אות כ"ז), שהרבעה היא "רק בשני גופים ממש" ולא בהזרקה חומר כלשהו³¹. ובשו"ת 'יגל יעקב' (גוטליב, יו"ד סי' צ"ו [תרפ"ט]) הביא סיוע לסברה זו מלשון רש"י בסנהדרין ס., שכתב: "שדך לא תזרע כלאים – וזריעה זו אינה זריעה ממש, דלא נצטוו בני נח... אלא שלא להרכיב האילן על שאינו מינו, דלא תזרע דומיא דלא תרביע, מה בהמה בהרבעה דבר המסוים על דבר המסוים".

30. הנידון בתשובת החת"ס הוא מה שנהגו בזמנו לעשות חריץ בקצהו התחתון של ייחור של ורד ולתחוב לתוכו גרגר של חיטה כדי שהגרגר יעזור לו להשריש בארץ, האם אין בזה משום מרכיב אילן בירק. החת"ס משיב שלכאורה אין בזה איסור, כי הרכבת אילן נלמדת מהרבעת בהמה, וכשם שבהרבעה צריך שני מינים מגולים לפנינו כך גם בהרכבה, ואילו גרגר חיטה הוא זרע של ירק, ולא ירק, ובהמשך התהליך הזרע כלה בארץ ואינו מוציא צמח של חיטה. הרי שברור לו שנתנת זרע של בהמה למעי בהמה ממין אחר אינה נחשבת הרבעה.

31. ומה שכתב במאמרו ב'נועם' הנ"ל פסקה ב', עמ' קמ"ח: "מסתבר דהענין של ממזרות דומה לפרידה הבאה מכלאי בהמה דאין שום סכרא לחלק בין רביעה כדרכה להזרעה מלאכותית" – אינו ענין לכאן, כי שם הוא דן בשאלה האם התוצר של הזרעה מאיש זר הוא ממזר, דהיינו תערובת עם איש זר, ע' בפסקה הבאה, ומביא ראיה ממה שבוודאי התוצר הנולד מהזרעה מלאכותית של סוס וחמור דין פרד יש לו בריוק כמו לפרד הנולד מהרבעה כדרכה.

ונראה שטעמם של רבותינו אלה הוא משום שהיה פשוט להם שלשון 'הרבעה' פירושה עשיית מעשה זיווג בין שתי בהמות חיות. אך יש לשאול: האם הדבר ברור שזהו הפירוש של "לא תרביע"? הלא בפרשת בלעם אנו קוראים: "מי מנה עפר יעקב ומספר את רובע ישראל" (במדבר כג, י), ופירש"י: "רובע ישראל – רביעותיהן, זרע היוצא מן התשמיש שלהם", ואת "עפר יעקב" פירש על פי תרגום אונקלוס שהכוונה לצאצאי יעקב שהם כעפר הארץ, ככתוב "והיה זרעך כעפר הארץ". הרי ש"רובע" יכול להיות פירושו זרע. אך יש לשים לב שרש"י מסביר זאת בכך שהזרע בא מן התשמיש, שהוא הרביעה, כלומר: עיקר השורש 'רבע' הוא על מעשה הביאה, וממנו הוא מושאל גם לתוצאה, לזרע הנולד. פירוש רש"י מקורו בגמ' בנדה (לא.): "דרש ר' אבהו מאי דכתיב מי מנה עפר יעקב ומספר את רובע ישראל, מלמד שהקב"ה יושב וסופר את רביעותיהם של ישראל מתי תבוא טיפה שהצדיק נוצר הימנה", ופירש"י שם: "רביעותיהם – עונת תשמישן". וכן מוכח מהמשך שם: "ועל דבר זה נסמית עינו של בלעם הרשע, אמר מי שהוא טהור וקדוש ומשרתו טהורים וקדושים יציץ בדבר זה?".

אף הרמב"ן כתב על "ומספר את רובע ישראל": "כמו 'ארחי ורבעי זרית' (תהילים קלט, ג), כמו 'לא תרביע כלאים', כלשון 'וממי יהודה יצאו' (ישעיהו מח, א)". והנה את "ארחי ורבעי" פירש"י בתהילים: "ארחי ורבעי – דרכי ורבעי ... ורבותינו דרשו על טיפת תשמיש", וכוונתו לגמ' בנדה שם: "דריש ר' חנינא בר פפא מאי דכתיב ארחי ורבעי זרית וכל דרכי הסכנת, מלמד שלא נוצר אדם מן כל הטיפה אלא מן הברור שבה, תנא דבי ר' ישמעאל משל לאדם שזורה בבית הגרנות נוטל את האוכל ומניח את הפסולת". ופירש"י שם: "ורבעי – לשון תשמיש, כמו לרבעה (ויקרא יח, כג). זרית – בירדת בנפה". הרי שעיקר המשמעות של 'רבע' ו'הרבעה' היא השכיבה, מלשון 'רבץ', כי 'צ' וע' מתחלפות³². וכן כתב רד"ק בס' השרשים (שורש רבע), ש"לא תרביע כלאים" ו"ארחי ורבעי זרית" הם לשון רביצה, כתרגום "ותרבץ תחת בלעם" – "ורבעת תחות בלעם". וזה שטיפת הזרע עצמה נקראת אף היא 'רבע', וכמו שדרשו חז"ל שהקב"ה זורה את הזרע כבנפה, וכן מה שהשוה הרמב"ן ל"ממי יהודה יצאו", דהיינו מהזרע של יהודה (כך פירש רד"ק שם) – הוא במשמעות משנית: היוצא מן הרביעה. ואף הולדות הנוצרים נקראים 'רובע', כנ"ל.

32. כמו במעבר לארמית: ארץ – ארעא.

מעתה השאלה הנשאלת היא האם ב"בהמתך לא תרביע כלאים" התורה מתכוונת למשמעות העיקרית, של הזיווג, או גם למשמעות המשנית, של נתינת זרע. לפי האפשרות הראשונה "כוונת התורה" במצוה זו היא למונענו מהבאת מינים שונים זה על זה שלא כדרך הטבע, ולפי ההבנה השנייה "כוונת התורה" למונענו גם מן הניסיון ליצור מין חדש שאינו קיים בטבע³³. ונראה שיש לפשוט את הספק הזה מהפסוק שהובא בפסקה הקודמת, ושרש"י הזכירו בפירושו לתהילים: "ובכל בהמה לא תתן שכבתך לטמאה בה, ואשה לא תעמוד לפני בהמה לרבעה תבל הוא" (ויקרא יח, כג). ראינו שם שאי אפשר לומר שכוונת הרישא של הפסוק לעצם נתינת הזרע במעי בהמה, אלא הכוונה רק למעשה השכיבה עם בהמה, שהוא המטמא את האדם, ובהתאם לזה גם הסיפא של הפסוק מתפרשת על מעשה ההזדווגות: ואשה לא תעמוד לפני בהמה בשביל שזו תרבע אותה³⁴. וכך להלן: "ואיש אשר יתן שכבתו בבהמה מות יומת ואת הבהמה תהרוגו, ואשה אשר תקרב אל כל בהמה לרבעה אותה והרגת את האשה ואת הבהמה" (ויקרא כ, טו-טז). הרי שכאשר התורה מדברת על 'רביעה' הכוונה לשכיבה, ולא לנתינת הזרע, ונמצאו דברי ה'חתם סופר' וסיעתו ברויים להלכה, והטעם שנתן הרמב"ן אינו בא ללמד הלכה, אלא הוא ככל הטעמים המחשבתיים שחכמי ישראל נותנים למצוות.

33. יש להרגיש שאין אנו עוסקים בטעם המצוה, שהתורה לא גילתה אותו. ע' בהקדמת הספר פסקה ג' על ההבדל בין רעיון המצוה לטעם המצוה. לפי ההבנה הראשונה טעם המצוה יכול להיות משום שיש בזה צער לשני בעלי החיים או לאחד מהם, או משום שזה מכניס בלב האדם יצרים של דרכים מעוותות בענין המיני (ע' מו"נ ח"ג פמ"ט). לפי ההבנה השנייה טעם המצוה יכול להיות הפגם האמוני או המידותי במחשבה שהקב"ה לא יצר את כל המינים שהיה ראוי ליצור ואנחנו ניצור אותם, כמ"ש הרמב"ן. הטעם שאנו מנסים לתת למצוה אינו משפיע על ההלכה לדעת רבנן דר' שמעון, מה שאין כן רעיון המצוה, שהוא בעצם הבנת גדר המצוה.

34. באשר לביטוי "תבל הוא" – רש"י פירש בפירוש ראשון: "לשון קדש וערוה וניאוף", וזה בוודאי מוסב על השכיבה. ובפירוש שני פירש: "לשון בלילה וערכוב זרע אדם וזרע בהמה", וגם את זה יש להבין כמוסב על מעשה השכיבה, אשר בא כאילו לערכב זרע אדם עם זרע בהמה, אבל בפועל אין זרע האדם וזרע הבהמה (הביצית שלה) מתמזגים כלל.

ז. ממצרות בלא ביאת איסור

ראינו שרבנו פרץ קובע בתשובתו שאין ממצרות ללא איסור ועבירה, ולכן אשת איש המתעברת באמבטי מזרע איש זר אין הולד ממזר. אולם, הרש"ז אורבך (במאמרו ב'נועם' א' [תשי"ח] הנ"ל פסקה ב') העלה את האפשרות שהתוס' שלנו ביבמות - שהם ככל הנראה תוס' טו³⁵ - חולקים על רבנו פרץ וסוברים שממצרות אינה תלויה בביאת איסור (וקדמו בזה בשו"ת 'חלקת יעקב' אה"ע סי' י"ב [תשי"ח] אות י"ב, ושנית בסי' ט"ו אות א'). כי הנה ר' יוחנן אומר ביבמות טז. שאין מקבלים גרים מתרמוד, והגמ' מסבירה שהטעם הוא משום שחוששים שהם צאצאיהם של עבדים או של גויים שלקחו להם בנות ישראל, והם חיים שם בחזקת גויים, אבל באמת הם ישראלים ממזרים, כי גוי ועבד הבא על בת ישראל הולד ממזר. והקשו התוס' (טז: ד"ה קסבר): "וא"ת בשלמא מעבד הוי ממזר דבעבד איכא לאו, אלא מגוי אמאי הוי ממזר, בי"ד של שם גזרו (ע' ע"ז לו:), ומדאורייתא ביאת היתר היא, וי"ל אע"ג דביאת היתר היא מדאורייתא בצינעא, מכל מקום כיון דלא תפסי בה קידושין הוי ממזר, כמו בעבד, דאפילו ר' שמעון התימני היה מודה אי לאו משום דלא תפסי בה קידושין לא לדידיה ולא לאחריני, והואיל דמעבד הוי ממזר לר' עקיבא (ד)אע"ג דלא תפסי ביה קידושין לא לדידיה ולא לאחריני, הוא הדין מגוי. אי נמי מגוי לא הוי ממזר אלא מדרבנן ובכל מקום מזכיר גוי אגב עבד כמו שמזכיר חלוצה אגב גרושה בכל דוכתי ובאלו הן הלוקין, והראשון עיקר". הרי שהתוס' סוברים שלמ"ד גוי ועבד הבא על בת ישראל הולד ממזר, אין הדבר תלוי בביאת איסור. ואם כן גם להלכה, דקיימא לן גוי ועבד הבא על בת ישראל הולד כשר, ורק מי שאין קידושין תופסין בה לדידיה אבל תופסין לאחריני יוצר ממצרות (ר' לקמן), נראה שהולד יהיה ממזר גם בלא ביאת איסור, בגלל עצם התערובת עם זרע של מי שאין קידושיו תופסים בה.

וכתב הרשז"א שייתכן שרבנו פרץ סבר כתירוץ השני של התוס'. ובאמת בקובץ תוספות ליבמות שנתגלה בימינו, ונדפס בשם 'תוספות מהר"ם ורבנו פרץ', הקשו כבתוס' שלנו מדוע הוי ממזר מגוי והלא ביאת גוי בישראל נאסרה מדרבנן, ותירצו: "וי"ל דהאי דקאמר ממזר ר"ל מדרבנן". ורק בסוף הדיבור הביאו בשם

35. ע' בספרים 'בעלי התוספות' ו'שרי האלף' בסקירת קובצי התוספות שלנו על מסכתות הש"ס.

ר"י את התירוץ שאע"פ שאין איסור דאורייתא מכל מקום הוי ממזר מדאורייתא. וייתכן אפוא שהתירוץ הראשון הוא דעת רבנו פרץ. ונראה שהתוס' שלנו (דעת ר"י) לא התחשבו באגדה אודות בן סירא שממנה נובע שבלי ביאת איסור אין ממזרות, כי אין לאגדה זו מקור בדברי חז"ל. ובשו"ת תשב"ץ (ח"ג סי' רס"ג) אכן מפקפק בה.

והנה במש' ביבמות מט. נחלקו תנאים איזהו ממזר: ר' עקיבא סובר כל שאר בשר שהוא בלא יבוא, שמעון התימני אומר כל שחייבים עליו כרת – והמש' אומרת שהלכה כדבריו – ור' יהושע אומר כל שחייבים עליו מיתת בית דין. ובגמ' שם: "מאי טעמא דר' עקיבא, דכתיב לא יקח איש את אשת אביו ולא יגלה כנף אביו (דברים כג, א), כנף שראה אביו לא יגלה, וסבר לה כר' יהודה דאמר באנוסת אביו הכתוב מדבר דהויא לה חייבי לאוין, וסמך ליה לא יבוא ממזר בקהל ה' (שם פס' ג'), אלמא מהני הוי ממזר... ושמעון התימני סבר לה כרבנן דאמרי בשומרת יבם של אביו הכתוב מדבר דהויא לה חייבי כריתות (רש"י: אשת אחי אביו ובכרת), וסמך ליה לא יבוא ממזר, אלמא מחייבי כריתות הוי ממזר, ור' יהושע לכתוב רחמנא לא יגלה, לא יקח למה לי, אלא לאו הכי קאמר מלא יקח עד לא יגלה (רש"י: דהיינו אשת אב הכתובה בין לא יקח ללא יגלה) הוי ממזר, טפי לא הוי ממזר". ושם בדף מה: למדנו: "אמרי נהרדעי משמיה דר' יעקב לדברי הפוסל (פי': הסובר שגוי ועבד הבא על בת ישראל הולד ממזר) פוסל אפילו בפנויה, לדברי המכשיר מכשיר אפילו באשת איש, ושניהם לא למדוה אלא מאשת אב, מאן דפסיל סבר מה אשת אב דלא תפסי בה קידושין הולד ממזר, אף כל דלא תפסי בה קידושין הולד ממזר, ומאן דמכשר סבר מה אשת אב דלדידיה לא תפסי בה קידושין לאחריני תפסי בה קידושין, לאפוקי גוי ועבד דלא תפסי בהו קידושין כלל... והלכתא גוי ועבד הבא על בת ישראל הולד כשר בין בפנויה בין באשת איש".

מבואר בגמ' שממזרות תלויה באי תפיסת קידושין (ע' גם תוס' קידושין סז: ד"ה מנא), ולמ"ד גוי ועבד הבא על בת ישראל הולד כשר, חומרם שאין בהם תפיסת קידושין לא לדידיה ולא לאחריני הוא קולם, כי הולד אינו מתייחס אליהם כלל (ע' רמב"ן וריטב"א מה: בשם רה"ג והשאלתות), אלא האשה כאילו "ספנא מארעא" (שו"ת רמ"ע מפאנו, סי' קט"ז), מה שאין כן במי שיש בה תפיסת קידושין לאחריני, שיצירת וולד עם מי שאין לו בה תפיסת קידושין היא היא הממזרות.

והנה בראשית דבריו חוקר הרשז"א את הענין מצד מה שאנו מכנים "כוונות התורה", וז"ל: "בשלמא אם היה כתוב בתורה שהבא על אשת אביו בניו ממזרים היה שפיר משמע כדבריהם (של הפוסקים על פי רבנו פרץ) דבביאת איסור תליא מילתא, אבל כיון שרק מהסמיכות הוא דילפינן ליה, יכולין שפיר לומר דלא בא הכתוב אלא לגלות דכל ולד הנוצר מזרע בליל של איש ואשה דלא תפסי בהו קידושין, ואשר אם יבוא עליה כדרך כל אדם יתחייב כרת - הוא הנקרא ממזר, ומה שתלה הכתוב באיסור ערוה וחומרא דכריתות הוי רק סימן והגדרה לדעת את שיעור גודל המרחק והזרות שבין האיש והאשה, העושה אותם לשני מינים מחולקים, וכיון שכן נראה דאף שאין לאסור אשה לבעלה או לקרותה בשם זונה וחללה אלא אם כן נבעלה ממש, שאני התם דרק הביאה היא הגורמת לכך, והזרעה מלאכותית לאו כלום היא, מה שאין כן בנוגע לממזרות, דבלא"ה אין הזרע נקלט תכף עם ביאתו אלא לאחר זמן... אם כן מניין לנו לומר דבעינן נמי ריעותא זו שהכנסת הזרע תהיה דוקא על ידי איסור".

מה שהרשז"א תולה את הממזרות בריחוק וזרות הוא מן הסתם על פי הגמ' ביבמות עו: "ממזר כתיב, מום זר", כלומר ששם 'ממזר' מתפרש מלשון מום הבא על ידי זרות שבין האב והאם שיצרוהו³⁶ ור"א אבן עזרא פירש לפי הפשט ששתי המ"מין בתחילת המלה אינן מלשון מום, אלא הן חלק מהמשקל של המלה, וכמו ש'ממגורה' היא משורש 'גור', כך 'ממזר' הוא משורש 'זור' שממנו זר, זרות]. אולם, הרמב"ן עה"ת מפרש שהזרות היא של הולד עצמו, דהיינו של הממזר, ולא של הוריו, וז"ל: "ממזר - שם לאיש מוזר מאחיו ויודעיו שלא יודע מאין בא... והנה הנולד לאיש מאשת אביו הוא ירחיק אותו ולא יודה בו לבושתו ולכלימתו מן המעשה הרע שעשה, וגם אמו תשליכנו בלילה כענין האסופי הנזכר בתלמוד, והנה הוא ממזר בעיר מולדתו, וכן כל העריות, כדברי רבותינו בקידושין ירושלמי אמר ר' אבהו מהו ממזר מום זר". כבר העירו על הרמב"ן שכן הוא גם בבבלי, ונראה שהרמב"ן הביא את הירוש' מפני שנזכר בו בעל המימרא. ומכל מקום גם בבבלי וגם בירוש' הדבר מובא בהקשר של חומר איסור החיתון עם ממזר והיקפו, כי בבבלי שאלו: אם קיי"ל עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית, מדוע לא נאמר גם ממזר ולא ממזרת, ועל כך ענו: "ממזר כתיב, מום זר", ופירש"י: "כל שיש בו מום של זרות", דהיינו, לדברי הרמב"ן, כל שהוא

36. ובמס' כלה רבתי ראש פ"ב: "מאי ממזר - מאום (=משהו) זר".

מרוחק ומוזר לאחיו, בין זכר בין נקבה, שהרי גם אם הולד נקבה מתביישים בה ורוחים אותה. וכן בירוש' הדיון הוא בהיקף תחולת האיסור, ע"ש במפרשים. והנה לפי הסברו של הרמב"ן נראה לכאורה שזרותו של הממזר נובעת דוקא מהעבירה שנעשתה. אולם, על כרחך למ"ד גוי ועבד הבא על בת ישראל הולד ממזר, יצטרך הרמב"ן לומר שאע"פ שאין עבירה דאורייתא בביאת גוי שאינה דרך חתנות, מכל מקום הממזר הזה זר לאחיו בגלל העובדה שנוכרי – שאינו יכול להיות בעלה של אמם – הביא אותו לעולם, ואם כן אפשר שגם ולד הנוצר בהזרעה מלאכותית ממי שאינו יכול להיות בעלה של האם יהיה זר לאחיו, אע"פ שלא היתה שם עבירה.

אך יש לברר את סברת הרשז"א מצד אחר, כי לכאורה דבריו מתאימים דוקא לדעות ר' עקיבא ושמעון התימני, המשווים ממזרות ואי תפיסת קידושין, אבל לדעת ר' יהושע שאין ממזר אלא מחייבי מיתות בי"ד, ואילו לגבי תפיסת קידושין כתבו התוס' (יבמות מד: ד"ה עשאה, קידושין סז: ד"ה מנא) שר' יהושע מודה שאין קידושין תופסין בחייבי כריתות והביאו לזה ראיות מהגמ' – נראה בעליל שהממזרות קשורה לחומרת העבירה, כי מה טעם לומר שחייבי כריתות אינם נחשבים לזרים ורק חייבי מיתות בי"ד כמו זר נחשבו, הלא בכלם אינה יכולה להתקדש לו, וכן, להסבר הרמב"ן, מה טעם לומר שהבא על כלתו או על חמותו יהיה הולד מוזר לאחיו, והבא על אחותו או על אשת אחיו לא; אבל אם הממזרות היא תוצאה של מעשה חמור במיוחד, אפשר להבין שהתורה החילה אותו רק על עבירת מיתת בי"ד, ולא על עבירת כרת הקלה ממנה.

ואם כנים הדברים, הרי שמדברי מ"ד גוי ועבד הבא על בת ישראל הולד ממזר יש ללמוד שממזרות אינה תלויה בביאת איסור, ומדברי ר' יהושע הסובר אין ממזר אלא מחייבי מיתת בי"ד יש ללמוד שממזרות תלויה בביאת איסור, אולם שתי דעות אלה לא נפסקו להלכה, והשאלה היא כמי משניהם סובר שמעון התימני שהלכה כמותו, ואין הדבר מוכרע. ואכן, הרשז"א אינו טוען שודאי הוא שהתוס' ביבמות חולקים להלכה על רבנו פרץ, אלא שיש לחשוש שמא לדבריהם גם בלא ביאת איסור יש ממזרות.

וכך מסכם הרשז"א: "איסור גמור להזריע מזרע של איש אחר לתוך אשת איש, שמא ישא אחותו וכו'³⁷, וגם נראה שהולד הנולד מהזרעה זו הוא ספק ממזר.

37. ראה נתונים מזעזעים אודות הסיכונים ההלכתיים והרפואיים שבהזרעה אנונימית מ"בנק זרע" בספרו של הרב ד"ר מרדכי הלפרין 'רפואה מציאות והלכה', עמ' 297.

אולם אין ההזרעה חשובה כזנות, ואינה נאסרת כלל לא לבעלה ולא לזה שנתעברה מזרעו". וראינו שבשו"ת 'הר צבי' ובשו"ת 'איגרות משה' הכשירו את הולד לבוא בקהל, ואף ה'חלקת יעקב' (אה"ע סי' ט"ו [תשכ"ה] אות ח'), החושש לכתחילה לספק ממזרות, מתירו בדיעבד לבוא בקהל, וכך הסיק למעשה בשו"ת 'ביע אומר' (ח"ח, אה"ע סי' כ"א [תשל"ח] אות ד'), וכתב שהסכימו עמו חבריו בבית הדין הרי"ש אלישיב והר"ב ז'ולטי זצ"ל.

פרק שלישי: שאלות נוספות בהזרעה מלאכותית

ח. דין הבחנה והזרעה מלאכותית מגוי

בתשובת רבנו פרץ, המובאת לעיל פסקה א', מבואר שהטעם שנזהרים שלא תשכב אשה על סדינים של אחר הוא כדי להבחין של מי הולד, "ואהבחנה קפדינן כדאמרינן ביבמות גזירה שמא ישא את אחותו מאביו". הכוונה לגמ' ביבמות מב., האומרת על טעם הדין של המתנת שלושה חדשים בין בעל ראשון לשני: "רבא אמר גזירה שמא ישא את אחותו מאביו (רש"י: אם נשאת תוך שלשה וילדה, והוא בן ט' לראשון ונולד בביתו של שני וסבור שהוא בנו, וישא את בת בעלה הראשון שיש לו מאשה אחרת והיא אחותו מן האב), וייבם אשת אחיו מאמו (רש"י: שאם תלד לאחרון בן אחר וישא אשה וימות בלא בנים וייבמנה זה, כסבור שהוא אחיו מאביו, ונמצא מייבם אשת אחיו מאמו שלא מאביו וחייב כרת), ויוציא את אמו לשוק (רש"י: אם לא תלד אמו לשני וימות, וכסבורים שזה בנו, ותינשא אמו לשוק בלא חליצה) ויפטור את יבמתו לשוק (רש"י: אם יש לו אח מאביו הראשון ולא היו לו בנים ומת ואין שם אח אלא הוא, והוא סבור שהוא בן האחרון, ונמצאת אשת בנו של ראשון הזקוקה לו נישאת לשוק בלא חליצה)". ולכאורה יש לטעון שכל זה שייך רק במקרה המדובר בגמ' שם, שהיתה נשואה לראשון ואחר כך לשני ולא המתינה ביניהם שלשה חדשים כדי הכרת העובר, שבזה הולד הנולד הוא ספק בן תשעה לראשון ספק בן שבעה לאחרון, וקיימים כל החששות האלה. אבל בהזרעה מלאכותית, אם יודעים בוודאות מיהו בעל הזרע, אולי אין לחוש לזה. אולם ישנו מקור אחר לחשש שמא ישא את אחותו, והוא ביבמות לז: (וסופו גם

ביומא יח:): "דתניא ר' אליעזר בן יעקב אומר הרי שבא על נשים הרבה ואין יודע על איזה(ו) מהן בא, וכן היא שבאו עליה אנשים הרבה ואינה יודעת מאיזה מהן קיבלה, נמצא אב נושא את בתו ואח נושא את אחותו ונתמלא כל העולם כולו ממזרין, ועל זה נאמר ומלאה הארץ זמה... יתר על כן אמר ר' אליעזר בן יעקב לא ישא אדם אשה במדינה זו וילך וישא אשה במדינה אחרת שמא יזדווגו זה לזה ונמצא אח נושא את אחותו". במקרה הזה המציאות היא שכאשר הילדים נולדים יודע לאם היטב מיהו האב, אלא שיש חשש שהנולדים, האח והאחות, ייפגשו ולא ידעו שאב אחד להם, כי הם חיו במקומות שונים (וגם אם כל אחד מהם ידע את שם אביו יחשבו שרק השמות זהים). מכאן קל וחומר למקרה של הזרעה מלאכותית, שהאם מתביישת לספר לבן מי הוא אביו האמיתי, והאב לא חי עם האם, וייתכן שנתן מזרעו להזרעות מלאכותיות שנעשו בנשים שונות במקומות שונים, שהדבר עלול להשתקע בקלות והחשש מתחזק.

והנה בהזרעה מלאכותית מזרע של גוי, שלפי ההלכה אין בו חשש ממזרות, שכן גוי ועבר הבא על בת ישראל, אפילו היא אשת איש, הולד כשר (שו"ע אה"ע ד, יט) – אין גם חשש של שמא ישא את אחותו מאביו, שהרי בני הגוי מישראלית אינם מתייחסים אחריו כלל, "אפקורי אפקריה רחמנא לזרעיה" (יבמות צח.), ואין כאן אחוה מן האב. אך צריך לברוק מה לגבי שאר החששות שהזכיר רבא ביבמות. החשש של שמא יפטור את יבמתו לשוק (החשש הרביעי) אף הוא כמובן אינו שייך באב גוי³⁸. החשש שיוציא את אמו לשוק (החשש השלישי) אינו קיים כאן, כי האם יודעת היטב שבן זה אינו של בעלה, ואם בעלה ימות תדע שהיא חייבת בייבום, ולמזידה לא חיישינן, כי כל החששות שרבא מזכיר הם חששות של מה שעלול לקרות מתוך אי-ידיעה. נשאר החשש השני, שמא ייבם אשת אחיו מאמו (וע' רש"י ביבמות מב. ד"ה ויפטור שאפילו חשש אחד זה מספיק לאסור, והוא טעמו של רבא לכך שגר גיורת צריכים להמתין ג' חדשים), כלומר:

38. בענין זה יש טעות מתמיהה בדברי הרי"ט מסאטמר בתשובתו הנ"ל פסקה ג', שכן כתב שם בהתנגדו להיתר הזרעה מלאכותית מגוי (עמ' 4): "אם כן מה הועיל מה דבורע נכרי אין לחוש שמא ישא אחותו מאביו, כיון שכל הטעמים האחרים, ג' החששות, כולו איתנהו גם בזרע נכרי, כי אף שאין לו יחוס עם הנכרי, אבל מכל מקום אינו בנו, ושייכים כל הג' חששות שהם מענין יבום ומחיתר יבמה לשוק". אף אם סבר שהחשש השני והשלישי שייכים גם בבן של גוי, ר' לקמן, מכל מקום החשש הרביעי בוודאי אינו שייך. ובשו"ת 'דברי יואל' סי' ק"ז, שנדפס אחרי פטירתו, תוקן הדבר, ושינו את הלשון לב' חששות וכלי "כל".

שמא האשה תלד אחר כך עוד בן, והוא ימות בלא בנים, והנולד מהזרעה מלאכותית יחשוב שהוא אחיו מאביו, וייבם, ובאמת אינה אשת אחיו מאביו אלא היא אשת אחיו מאמו. וכתב הרשז"א שחשש זה רחוק, שכן רבא דיבר על מקרה של הבחנה בין שני בעלים ששניהם מולידים ואין לדעת של מי הילד (או בגר וגיוורת: שאין לדעת האם הילד הורתו בקרושה או שלא בקרושה), שאז עלולה לצאת תקלה, אבל במקרה של הזרעה מלאכותית הדבר ידוע להורים, ואם לגבי שלא ישא אח את אחותו מצינו שגזרו שמא ישתכח הדבר הידוע – לגבי ייבום שהחשש הוא יותר נדיר (שיולד עוד בן וימות בלא בנים) לא מצינו שגזרו, ואין לנו להוסיף על גזירות חכמים מדעתנו³⁹.

עוד כתב הרשז"א, שאף על פי שנפסק בשו"ע (שם) שהבת הנולדת מגוי הבא על ישראלית פגומה לכהונה, ואם כן לכאורה יש לחוש שמא הנולדת מהזרעה מלאכותית תינשא לכהן – נראה שהנולדת מהזרעה מלאכותית מגוי אינה פגומה לכהונה, ע"ש טעמו וראיותיו, וכך מצדד גם בשו"ת 'איגרות משה' (אה"ע, ח"א, סי' י' [תשי"ט], ח"ב, סי' י"א [תשכ"ב]). ואף בנולדת דרך ביאה מחלוקת ראשונים היא האם הולד פגום לכהונה, ולרי"ף (יבמות טו.) הוא ספק, והרמב"ם (הל' איסור"ב טו, ג) מכשיר, והב"ש (אה"ע סי' ד' ס"ק ב') פסק שאם נשא אין מוציאין מידו.

על עצם הענין של הזרעה מלאכותית מגוי כתב הרשז"א: "ואף שאך למותר הוא להרבות דברים על הכיעור והזוהמה שבדבר זה, וכמ"ש החינוך במצוה תק"ס 'אין ספק כי טבע האב צפון בבן', וגם אמרו 'כי תולדת הרע בבנים התחלתה תהיה מהמוליד', ואפשר שנכון להרחיק מן הכיעור ולא לדון כלל בדבר שיכול ח"ו לגרום להכניס זרע מרעים בכרם ה' בית ישראל, אך היות ובשביל רוב הנשים הבאות לשאול על כך, והנכונות לפעולה זו, הרי זו ממש שאלת חיים,

39. בענין חשש זה יש דבר תמוה במאמרו של הרשז"א, שכן כתב: "וגם בנוגע להחשש של שמא יחלוץ אשת אחיו מאמו, והיינו דשמא תתעבר אחר כך ב' פעמים מבעלה, ויבוא זה לחולצה ויפטרנה לשוק בלא חליצה מאחיו מן האב, גם בזה נלענ"ד דכיון שהבעל והאשה יודעים... וגם רחוק מאד ולא שכיח כלל שתתעבר מבעלה זה ששהתה עמו כמה שנים ולא ילדה, אין זה כלול בגזירת חז"ל". ותימה, חליצה מאן דכר שמה, הלא החשש השני של רבא הוא שמא ייבם אשת אחיו מאמו, וזה יכול לקרות גם אם לא תתרפא, אלא שתלד עוד פעם בהזרעה מלאכותית, ויחשבו שהם אחים מאב. ואע"פ שבימינו ייבום הוא נדיר מאד, ע' אה"ע סי' קס"ה, מכל מקום היה לו לדבר על ייבום, שבו החשש של רבא, ולא על חשש אחר שרבא לא הזכיר.

כיון שאי אפשר לעשות ההזרעה מישראל, כי אף אם לא נאמר כדברינו שהולד ממזר מכל מקום אסור לעשות כן בגלל החשש של אח נושא אחרותו וכדומה, ולכן חושבני דכל זמן שחכמי הדור לא גזרו איסור ברור על כך שומה עלינו לברר מצד ההלכה אם מותר או אסור. וב'מסקנת הדברים' כתב: "אם הזרע הוא מנכרי, אף שמכוער מאד לעשותו, ואין ספק כי טבע האב צפון בכן, וגם הוי הזרעה שלא בקדושה, אולם מעיקר הדין אפשר דלא אסור לעשות כן גם באשת איש, והולד הנולד מהזרעה זו אינו צריך גירות והוא ישראל גמור בלי שום חשש ממזרות ואף לא פגום לכהונה". וכבר הזכרנו שכך פסק גם ב'איגרות משה' (אה"ע, ח"א, סי' ע"א [תשי"ט], ח"ד, סי' ל"ב [תשמ"א] אות ה').

באשר לאפשרות שחכמי דורנו יגזרו איסור על דבר המותר מצד הדין – בהקדמת הספר (פסקה ד') הבאנו את שיטתו של מו"ר הג"ר גדליה נדל זצ"ל, שהבחין בין גזירה מסוג של "אין קורין לאור הנר שמא יטה", דהיינו שהמעשה עצמו (של קריאה בשבת) אין בו שום פגם, אלא שחוששים שמא ייגרם על ידו מעשה איסור, שבזה צריך מושב בית דין של המדינה בשביל לגזור גזירה, לבין הטלת איסור על דבר שהוא דומה מצד עצמו למה שאסרה תורה, שבזה חכם יכול להורות איסור גם בלי מושב בית דין המקובל על כל אנשי המדינה, ותלמידיו ואנשי עירו (דהיינו כל מי שהוא מרא דאתרא שלו) חייבים לנהוג כהוראתו, ואם אחר כך יתפשט האיסור ויודו לו חכמי דורו, יחייב הדבר את כל יושבי המדינה. והנה נידון זה של הזרעה מגוי יש מקום להחשיבו כענין הדומה לאיסור התורה של חתנות עם גוי, וגם אין בו קיום מצות פו"ר (כי האשה אינה חייבת בפו"ר), וכתב הרשז"א ש"אפשר שנכון להרחיק מן הכיעור", ואעפ"כ לא רצה לאסור "כל זמן שחכמי הדור לא גזרו איסור ברור על כך". ונראה מדבריו שגם אם היה מודה לסברת ר' גדליה הנ"ל לא היתה דעתו נוחה להטיל איסור כזה, בגלל הרצון לפתור את מצוקתן של הנשים אשר בשבילן זוהי "ממש שאלת חיים".

והרי"ט מסאטמר בתשובתו הנ"ל סובר שמדינא דגמרא יש איסור דרבנן לקבל הזרעה מלאכותית מגוי, בגלל החששות של רבא⁴⁰, וכן דעת ה'חלקת יעקב' (אה"ע סי' י"ד אות ב'). ובני קהילותיהם בוודאי צריכים לנהוג איסור בדבר כדעת רבותיהם, כי בני מקומו של רב שהוא מרא דאתרא חייבים להחמיר כדעתו

40. האיסור דאורייתא של הזרעה מלאכותית שיש לדעת הרי"ט מ"ואל אשת עמיתך לא תתן שכבתך" כמוכן אינו שייך בגוי, כי "שכבתך" מדבר אל איש ישראל.

אף אם רבים חולקים עליו. אבל לגבי שאר קהילות ישראל – הואיל והרשו"א וה'איגרות משה' מתירים מעיקר הדין במצב של צער גדול של בני הזוג, ולא אסרו את הדבר בגזירה חדשה, הרי שיש על מה לסמוך להקל. וב'איגרות משה' ח"ד (סי' ל"ב [תשמ"א] אות ה') נשאל אם חזר בו מפסקו⁴¹, וכתב שלא חזר בו, והפסק אמת וברור לדינא, אלא שמכיון שאין בזה קיום מצות פו"ר, והדבר יכול לעורר את קנאת הבעל (הכוונה: גם אם אומר עכשיו שמסכים לזה), לכן "ודאי אין לייעץ לעשות כן, מטעם שכתבתי, ואם אחד עשה כן הולד כשר גם לכהונה". ולענין הזרעה מלאכותית מבעל לאשתו, שאין בה כיעור של זרע גויים, ראינו שגדולי הפוסקים התירו בשופי, ולא ראו לגזור איסור על הדבר מחשש שמא יחליפו או יערבבו את זרע הבעל עם זרע איש אחר, ע' לעיל פסקה ב', כי סברו שהצלת הזוג ממצוקתו וקיום מצות פו"ר גוברים על חששות אלה. אמנם נחוץ שיהיה פיקוח על התהליך על ידי אנשי מעבדה יראי שמים כדי למנוע כל תקלה, וכך נהוג בפועל במכונים התורניים בישראל המייעצים בעניני פוריות.

ט. הזרעה מלאכותית לפנויה

שאלה כאובה אחרת היא שאלת רווקה שלא הצליחה להינשא עד גיל הקרוב לסוף זמן הפרייה, ורוצה להביא לעולם ילד, מתוך כמיהה לאימהות (ע' ברכות לא: על תפילת חנה) ורצון להפיג את כבדותה, בכחינת "בעינא חוטר א לידא", האם מותר לה לעשות הזרעה מלאכותית. וכתב הרש"ז אורבך ('מנחת שלמה', ח"ג, סי' ק"ג אות ט"ז): "ובדבר שאלתו האם שרי לעשות הזרעה מלאכותית לפנויה, נאמר 'הסר ממך עקשות פה ולזות שפתים הרחק ממך', ובזה היא מביאה חשד של זנות על עצמה, וגם לנולד יהיו קשיים, ומי יודע אם לא יצטער הרבה. נוסף לזה יש לחשוש שזרע פגום שנוולד בעבירה של מוציא ש"ז לבטלה ייתכן שיש לזה גם השפעה (של) [על⁴²] הנוצר מזה".

ובס' 'נשמת אברהם' (מהדורה שניה, אה"ע, עמ' מ"ט) מפורש שהתשובה נשלחה אל המחבר, בעקבות שאלתה של "רווקה מסורתית" שרצתה לעשות הזרעה

41. כנראה בגלל מכתב שלו משנת תשכ"ה שפרסם בעל 'חלקת יעקב' בספרו סי' ט"ז, שבו כותב האג"מ שלא הורה כן למעשה במקרה המסוים שבא לפניו, ושאינן ראוי להורות בזה היתר אלא לפוסק גדול, אחרי שישקול את כל הצדדים.

42. כ"ה לנכון בס' 'נשמת אברהם' הנזכר לקמן.

מלאכותית מזרע של יהודי דוקא, בפיקוח של גורם רשמי שידע מיהו התורם. ונראה שהרשז"א ענה על השאלה רק בדרך של הדרכה והסברה לאשה, שהרי בזרע של יהודי בוודאי אסור משום שמא ישא אחותו, וכמו שכתב הרשז"א בפירוש לגבי אשת איש, הובאו דבריו לעיל סוף פסקה ז', ולענין שמא ישא אחותו אין הבדל בין אשת איש לפנויה. ומה מועיל הפיקוח, הלא ב"לא ישא אדם אשה במדינה זו וילך וישא אשה במדינה אחרת" ידוע לכל אחת מהאמהות מיהו האב, ואעפ"כ חוששים שמא הבנים לא ידעו, ועל אחת כמה וכמה בהזרעה מלאכותית, שמתביישים בדבר ורוצים להצניעו, ומי ידע אם קיבלו נשים אחרות זרע מאותו "תורם" בעילום שם, כנ"ל בפסקה הקודמת⁴³.

אמנם, דברי הרשז"א רלוונטיים לענין האפשרות לבצע הזרעה מזרע של גוי, שאותה התיר בשעת הרחק גדולה לזוג נשוי, למרות הכיעור שבדבר, משום שאין בזה החשש של שמא ישא אחותו. שני הנימוקים העיקריים שהביא להתנגדות לגבי פנויה הם:

א. "הסר ממך עקשות פה ולזות שפתים הרחק ממך", שיחשדו ברוקה שהתעברה בזנות. בשני המקומות בש"ס שמוכא פסוק זה, ביבמות כד: ובכתובות כב: מדובר על כך שהבריות ילעיזו שפלוני נתן עיניו בפלונית ובגלל זה עשה דבר שאינו ראוי, ולפיכך אסרו חכמים שישאנה לכתחילה כדי שלא יהיה לעזו כזה (ורק בדיעבד אם נישאת לא תצא). ומצינו דברים נוספים, לא רק בעניני עריות, שנאסרו "מפני החשד", ע' למשל פסחים פב., שקלים ט. ועוד. אמנם, יש מקום לדחות ולומר שמה שחז"ל אסרו – אסרו, ואין לנו לחדש גזירות שלא גזרו חכמים (כמו שכתב הרשז"א עצמו לגבי חשש אחר, כנ"ל בפסקה הקודמת), ואשה דתית הנוקטת בצעד כזה תרצה לפרסם בין מכריה שההריון הוא מהזרעה מלאכותית, וממילא לא יהיה חשד.

ב. "וגם לנולד יהיו קשיים, ומי יודע אם לא יצטער הרבה". לפי דעת פסיכולוגים, חסרון דמות אב הוא חסך נפשי לילד העלול לגרום לו קשיים נפשיים ואף סבל. אינו דומה מי שגדל אצל זוג הורים מיום היוולדו, כמו במקרה

43. ואולי לא רצה הרשז"א לכתוב בלשון איסור גמור משום שמא ישא אחותו, כי אפשר לטעון שאם הדבר יהיה רשום במרשם אוכלוסין ממשלתי, והמרשם הזה יהיה בשימוש הרבנות המאשרת עריכת נישואין, אולי החשש לא יהיה קיים, כעין מה שאמרה הגמ' ביומא יח: "רבנן קלא אית להו", ע"ש. אולם, נכון להיום, המצב הוא שהרבניות המאשרות נישואין אינן בודקות כלל את האפשרות של הזרעה מלאכותית והשלכותיה.

של זוג נשוי הנזקק להזרעה מלאכותית, או ילד שהיה לו אב ואיננו, ואפילו לא ראהו מימיו, שמספרים לו עליו והוא יכול להזדהות עמו, למי שאין לו דמות אב כלל, אלא רק "מבחנה מבנק הזרע של מדינה פלונית". והנה הגמ' ביבמות סד: אומרת: "לא ישא אדם אשה לא ממשפחת נכפין ולא ממשפחת מצורעים, והוא דאתחזק תלתא זימני", וכך נפסק בשו"ע אה"ע ב, ז. מדברי הפוסקים נראה שאין זו עצה טובה גרידתא, אלא איסור להכניס את הולד שיולד לסכנה, ע' כמובא ב'פתי תשובה' שם אות ח'. ואמנם יש לחלק בין מחלה קשה לבין חסך נפשי, אבל בכל זאת יש כאן בעיה מוסרית כבדה: האם רווחת האם מצדיקה הבאת ילד העלול לסבול מקשיים נפשיים מעצם מצבו הקיומי?

לסיכום, גם אם אפשר למצוא חילוקים שלפיהם אין המדובר באיסור גמור מצד הדין, מכל מקום מפורש בדברי הרשו"א שהוא רואה בזה מעשה שאינו ראוי, או, על פי לשון הרמב"ם בפירושו לאבות (א, טז): מעשה השייך לחלק ה'מאוס'⁴⁴, וראוי להתרחק ממנו.

מצד "כוונות התורה" אין הדבר צריך לפנים שהעמדת ולדות היא ברכה שנאמרה לאיש ואשתו: "זכר ונקבה ברא אותם ויברך אותם א-לקים ויאמר להם א-לקים פרו ורבו" (בראשית א, כז-כח). בכל מקום התורה מצוה על האדם להתייחס לשני הוריו: "כבד את אביך ואת אמך", "איש אמו ואביו תיראו", "ומכה אביו ואמו מות יומת" וכיו"ב. ולד שיש לו רק אם, "כהיא תרנגולתא דספנא מארעא"⁴⁵, הוא מצב בלתי תקין ובלתי רצוי בעליל. אמנם איסור מפורש על חד-הוריות מרצון לא מצינו בתורה, והבעיה העיקרית היא בעיית העוול הנעשה לוולד: אם חלק ממצות "ואהבת לרעך כמוך" הוא "ברור לו מיתה יפה" (סנהדרין מה.), על אחת כמה וכמה שהמצוה מחייבת לברור לו חיים יפים. אמנם, יש המתחכמים לומר שמבחינה פילוסופית חובות שבין אדם לחבירו אינן יכולות לחול על מי שעדיין אינו קיים, ולכן אין לדבר על החובה כלפי מי שעתיד להיוולד. לו יהי כדבריהם, ונניח שמצות "ואהבת לרעך כמוך" אינה חלה לגבי

44. הרמב"ם מחלק שם את כל דיבורי האדם – ונראה שהוא הדין לכלל הפעילות האנושית – לחמישה חלקים: מצווה, אסור, מאוס, אהוב, מותר. המאוס עומד בין האסור למותר, דהיינו אינו ממש אסור, אלא מגונה. ולעומתו האהוב עומד בין המצווה למותר, דהיינו אינו מוגדר כמצוה, אלא כדבר רצוי.

45. ע' להלן בסוגיית הפרייה חוץ גופית פסקה ז'.

מי שעדיין לא נולד, כי עדיין אין הוא "רעך", אבל מצות ההליכה בדרכי ה' בוודאי חלה לגביו, מה הקב"ה טוב ומיטיב אף למי שלא היה קיים – "עולם חסד יבנה", ו"מדרך הטוב להיטיב"⁴⁶ – אף אתה היה טוב ומיטיב, ואם נתן לך הקב"ה יכולת להביא חיים לעולם, השתדל להביא אותם באופן של טוב וחסד, כדרך שהוא הביא אותם. על כן העצה היעוצה למי שאין לה בעל וחפצה לגדל ילד, שתאמץ לה ילד עזוב שכבר בא לעולם. ילד כזה זקוק באופן קריטי לחסד של אימהות.

עוד יש להזכיר, כי כיום קיימת אפשרות מעשית של שאיבת ביציות והקפאתן, ואשה בשנות השלושים המאוחרות החוששת שעד שתינשא כבר לא תוכל ללדת, כי לא יהיו לה יותר ביציות – רצוי לה להקפיא ביציות, ואז אף אם תינשא בגיל מאוחר תוכל להרות וללדת מהפרייה חוץ-גופית על ידי זרע בעלה, כי יכולת הרחם לשאת הריון נמשכת עוד שנים רבות אחרי זמן הבלות של השחלות. ולבסוף יש להדגיש שהזרעה מלאכותית לפנויה עלולה לשרת גם את מטרתיהם של עושי מעשי ארץ מצרים, המעוותים את מושגי האישות והמשפחה: "מניין שלא היתה אומה באומות שהתעיבו מעשיהם יותר מן המצריים, תלמוד לומר כמעשה ארץ מצרים לא תעשו... ומה היו עושים, האיש נושא לאיש, והאשה לאשה, האיש נושא אשה ובתה, והאשה נישאת לשנים" (תו"כ אחרי פרשתא ח'). השוטים של היום קוראים לזה "משפחה חדשה", אך הם אינם ממציאים שום דבר חדש. הסטיות והתועבות בתחום האישות היו קיימות כבר בימי קדם. האומות אשר נהגו בהן – כלו ואבדו מן העולם, ודבר א-לקינו יקום לעולם.

מסקנות להלכה

לפרק ראשון – פריה ורביה בהזרעה מלאכותית

א. זוג נשוי שאינו מצליח להביא ילדים לעולם, למרות שלבעל יש תאי זרע תקינים, בגלל ליקוי ביכולת הגעת הזרע אל הביצית – מותר להם לבצע הזרעה מלאכותית מהאיש אל אשתו, דהיינו מותר לבעל להוציא זרע אל כלי (על האופן

46. ע' 'אמונות ודעות' לרס"ג תחילת המאמר השלישי.

הזרעה מלאכותית

הרצוי של פעולה זו ע' במקומות המצוינים לעיל פסקה ב'), והזרע יוזרק אל מעי האשה, שתוכל להרות ממנו, ואין בזה משום הוצאת זרע לבטלה, ומקיים באופן כזה מצות פריה ורבייה. ודרוש פיקוח של יראי שמים על התהליך כדי למנוע תקלה של החלפת זרע הבעל בזרע של אחר.

ב. לכתחילה רצוי להימנע מלהזריק את הזרע לאשה בזמן נידתה, ואם זמן הביוץ חל בימי נידתה אפשר לאחר את הביוץ באמצעות טיפול הורמונלי כך שיחול בימי טהרתה ואז לבצע את ההזרעה. במקרה שאין אפשרות לטיפול כזה, מותר לבצע את ההזרעה גם בזמן נידתה.

ג. אין לבצע הזרעה מלאכותית לזוג שיכול להוליד כדרך כל הארץ, למטרת קביעת מין היילוד על ידי הפרדת תאי זרע זכריים מנקביים. ואף לזוג שאינו יכול להוליד כדרך כל הארץ, ומבצע הזרעה מלאכותית, אין זה רצוי לעשות הפרדה כזאת כדי לבחור את מין היילוד.

לפרק שני – האם יש ממזרות בהזרעה מלאכותית מאיש זר?

ד. אסור לבצע הזרעה מלאכותית לישראלית, בין אשת איש ובין פנויה, מזרע של ישראל שאינו בעלה, משום שמא ישא הבן הנולד את אחותו מאביו, ויתר החששות הנזכרים בגמרא, כי אף אם יודעים מיהו האב בעל הזרע, יש חשש שהדבר יישכח וישתקע במשך הזמן. ואם מקבלת הזרע היא אשת איש, יש לחשוש לדעה שהולד ממזר אע"פ שאין כאן ביאת איסור. אמנם בדיעבד, אם נעשה הדבר, אין לאסור את הולד מלבוא בקהל. ממילא מובן שהקמת "בנק זרע" מזרע של יהודים אסורה משום הוצאת זרע לבטלה ונתינת יד למכשול.

לפרק שלישי – שאלות נוספות בהזרעה מלאכותית

ה. זוג נשוי חשוך ילדים, הסובל קשות ממצבו זה, ורוצים האשה והבעל לקבל הזרעה מלאכותית מזרע של גוי – מותר מצד עיקר הדין לעשות זאת בלית ברירה, והולד שיילוד יהיה כשר, ואם בת היא הריהי מותרת לכהן. ולכתחילה

אין ראוי לייעץ לעשות כן, ובשעת דחק יש לשקול היטב את כל צדדי הענין מבחינה רפואית ופסיכולוגית.

ו. רווקה מבוגרת שלא הצליחה להתחתן ורוצה להביא ילד לעולם לפני סוף תקופת הפרייון – אין דעת חכמים נוחה להתיר זאת אפילו מזרע של גוי, ויש בכך משום גרימת חסך נפשי לילד שיולד ואין לו דמות אב. אפשר לייעץ לאשה לבצע הקפאת ביציות, למקרה שתינשא אחרי זמן הבלות, כי תוכל גם אז להרות וללדת על ידי הפרייה חוץ-גופית. וכמובן שאימוץ ילד הזקוק לכך הוא מעשה חסד גדול.